

Nadruk verboden.

ORGAAN

DER

Vereeniging ter beoefening
van de Krijgswetenschap

1932 — 1933

1e AFLEVERING

DE CONTRIBUTIE BEDRAAGT f 5.— PER JAAR.

INHOUD:

Bladz.

*De legervoorziening tijdens den Wereld-
oorlog en de lessen, welke daaruit voor
ons land te trekken zijn, door Kapitein
Intendant J. B. DE JONGH . . . . .* 1

's-Gravenhage - C. Blommendaal - 1932

Voor adresverandering of opgave van adres en nieuwe leden zich te wenden tot:
in Nederland: Res. Majoor J. P. Boots, Secretaris-penningmeester van de Vereeniging
ter beoefening van de Krijgswetenschap, Bezuidenhoutsche weg 333, 's-Gravenhage,
Tel. 771467, Postrek. 78828.
in Ned.-Indië: Hoofd-Correspondent der Vereeniging ter beoefening van Krijgsweten-
schap F. H. Kooistra, Kap. Mil. Adm. N. I. L., Timorstraat 5, Bandoeng.
Losse afleveringen f 1.25. Wetenschappelijk Jaarbericht f 5.—; van vorige jaren f 3.—.
Redactie: Jhr. J. Th. Alting von Geusau, Druivenstraat 49, 's-Gravenhage.

ZORGT DAT WIJ UW ADRES WETEN.

Advertentie-Inhoud.

	Bladz.
Topografische Dienst, Stafkaarten	I
N.V. Nederlandsche Ford Automobielenfabriek	II
N.V. Hazemeyer's Fabriek van Signaal-apparaten	III
Bofors-fabrieken	IV
N.V. Handel Mij. H. Alard, Fils & Co., Maastricht. — Pistolen, enz.	V
Hulstkamp's Oude Genever	V
Henri Vlek, Distillateur	Kaft 2
Aanbevelenswaardige Hotels	Kaft 4

Wijnhandelaar — Distillateur —
Likeurstoker — Limonadefabrikant

Herderstraat 24
'S-GRAVENHAGE

Post-Giro No. 18712   Telefoon 117388 (2 lijnen)

Filialen: GOUDENREGENSTRAAT 206 — Telefoon 338044
PANSIERSTRAAT 33   „   551962

Billijke Prijzen.

Prima kwaliteit

LANDKAARTEN

TOPOGRAFISCHE DIENST

RIJKSINSTELLING

'S-GRAVENHAGE

PRINSESSEGRACHT 15

Postrekening 103010 - Tel. 111880

Topografische kaarten van alle deelen van Nederland op verschillende schalen, verkend en uitgegeven door den Topografische Dienst, zijn tegen betaling voor een ieder verkrijgbaar uitsluitend aan bovengenoemd adres.

De **CATALOGUS**, uitgave **September 1931**, met daarbij behoorenden bladwijzer en voorbeelden van kaartbewerking, met mogelijke aanvullingen, vermeldt alle gewenschte gegevens omtrent kaartsoorten, prijzen en wijze van aanvragen; prijs f 0.25; franco per post f 0.30. Gironummer 103010.

Geologische

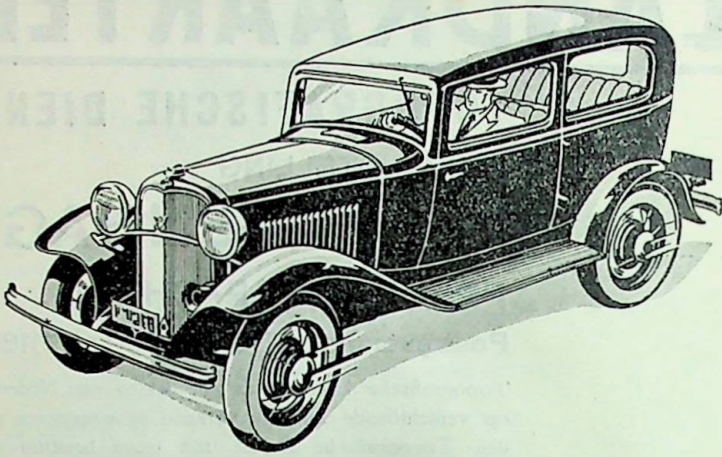
Kaart van Nederland

bewerkt door

's Rijks Geologischen Dienst.

Van dit geheel nieuwe, voor het eerst verschenen kaartwerk in kleuren op de schaal 1 : 50.000 zijn thans een zeventig-tal bladen verkrijgbaar.

Voorts een toelichtend geschriftje van Dr. P. Tesch en een lijst van de verschenen bladen, welke beide op aanvraag kosteloos worden toegezonden.

DE NIEUWE FORD

Dit is de nieuwe Ford V-8! Fraaier,
confortabeler, technisch beter.

Welke eischen van doelmatigheid
en prestaties ge ook stelt, de nieuwe
Ford V-8 geeft U onvoorwaardelijk
de grootste voldoening en de
meeste waarde voor uw geld.

LINCOLN

FORDSON

AIRCRAFT

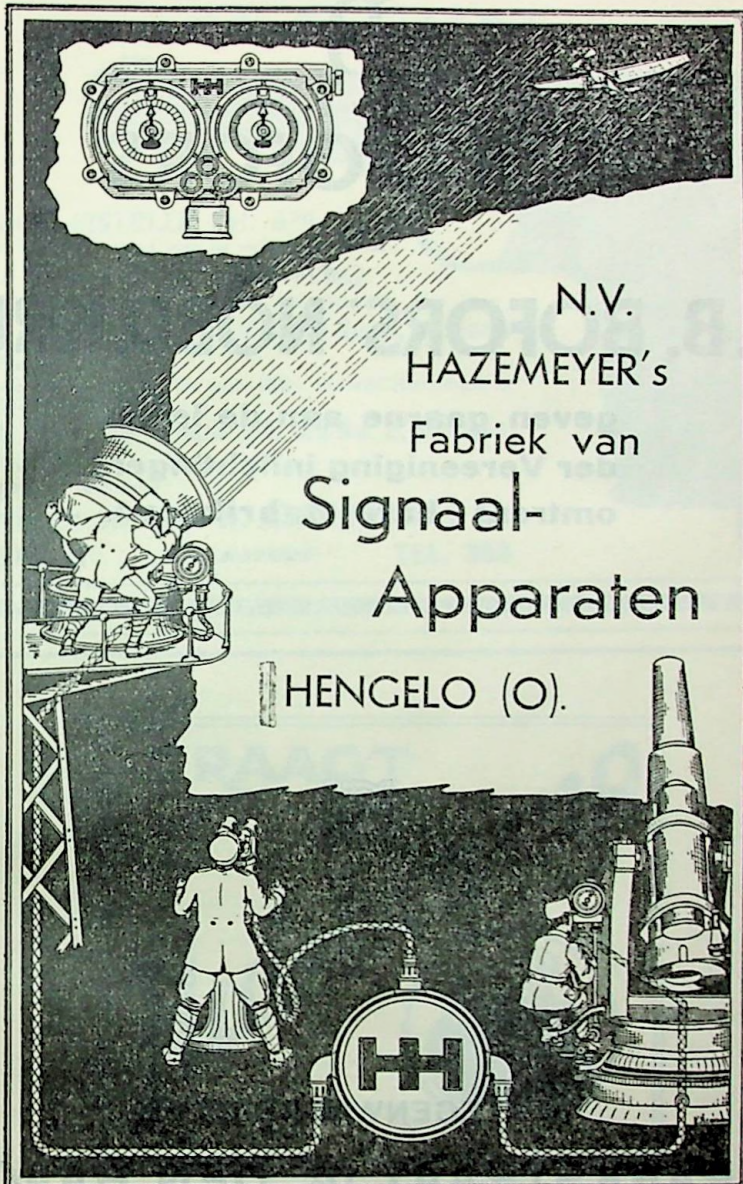

IN TWEE MOTORTYPEN: V-8 EN 4-CYL.

A. B. BOFORS

EN

A. B. BOFORS' NOBELKRUT

geven gaarne aan de leden
der Vereeniging inlichtingen
omtrent hare fabrikaten.

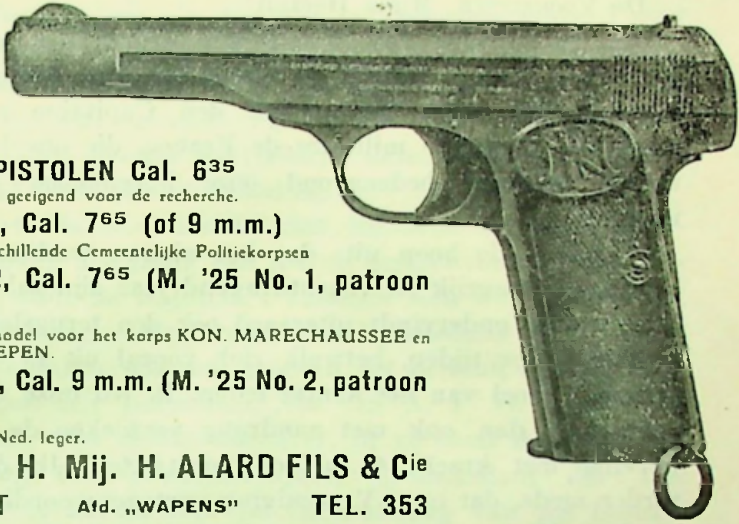

VERTEGENWOORDIGERS:

PARKSTRAAT 14, DEN HAAG.

BROWNING-PISTOLEN

CAL. 6³⁵ - 7⁶⁵ - 9 m.m.

BROWNING-PISTOLEN Cal. 6³⁵

Zakmodel, speciaal geschikt voor de recherche.

MODEL 1910, Cal. 7⁶⁵ (of 9 m.m.)

in gebruik bij verschillende Gemeentelijke Politiekorpsen

MODEL 1922, Cal. 7⁶⁵ (M. '25 No. 1, patroon No. 19)

Het aangenomen model voor het korps KON. MARECHAUSSEE en de POLITIETROEPEN.

MODEL 1922, Cal. 9 m.m. (M. '25 No. 2, patroon No. 21)

Ingevoerd bij het Ned. leger.

Importeurs H. Mij. H. ALARD FILS & Cie

MAASTRICHT

Afd. „WAPENS“

TEL. 353

VRAAGT

Hulstkamp

OUDE GENEVER
& FIJNE HOLLANDSCHE LIKEUREN.

Bijeenkomst van Vrijdag 28 October te 's-Gravenhage.

Voorzitter: Z.Exc. Luitenant-Generaal b.d. C. A. PRINS.

De VOORZITTER. Mijne Heeren!

Bij den aanvang van deze eerste vergadering van het nieuwe werkjaar, heet ik U allen hartelijk welkom. In het bijzonder geldt dit welkom den Capitaine D'ALÈS, adjoint à l'Attaché militaire de France, die ons het genoegen aandoet, hedenavond onze bijeenkomst bij te wonen.

Ik spreek de hoop uit, dat het nieuwe werkjaar een alleszins belangrijk en vruchtdragend jaar zijn zal. Onze Vereeniging ondervindt uiteraard ook den terugslag van den nood der tijden, hetwelk zich vooral uit in een te geringen groei van het aantal leden. Ik wil onze Correspondenten dan ook met aandrang verzoeken de ledenwerving met kracht te blijven voortzetten. Ik deel U verder mede, dat onze Vereeniging vertegenwoordigd was bij de huldiging van onzen oud-opperbevelhebber, Zijne Excellentie Generaal C. J. SNIJDERS ter gelegenheid van diens tachtigsten verjaardag.

De Generaal betuigde ons zijn dank voor de hulde hem gebracht.

Het Wetenschappelijk Jaarbericht is ook ditmaal weder een hoogst belangrijk werk geworden, waarvoor ik gaarne den Redacteur en zijne medewerkers hulde en dank breng; ik ben daarbij zeker van Uwe instemming. (Applaus.)

Van het werkplan voor het vereenigingsjaar 1932/33 kan ik U mededeelen, dat behalve de voordracht van dezen avond, de volgende onderwerpen zullen behandeld worden:

Kolonel ROLDANUS. Moderne en gemoderniseerde veldartillerie.

Luitenant-Kolonel SCHILDERMAN. De gasoorlog en de verdediging daartegen, ook met het oog op de burgerbevolking.

Eerste Luitenant JAGER. ¹⁾ De motorisering der legers. Fransche en Engelsche standpunt.

Voorts zijn met den Kolonel J. J. G. Baron VAN VOORST TOT VOORST door Uw Bestuur besprekingen gevoerd over het houden van eene voordracht over: „De ontwapenings-conferentie te Genève”. In overleg met dien hoofdofficier werd het beter geoordeeld, met het oog op den gang der werkzaamheden ter conferentie, deze voordracht tot het volgend werkjaar uit te stellen.

Voorts is hedenavond aan de orde de bestuursverkiezing. In afwijking van het op het convocatie-biljet vermelde, stelt de Kapitein DUXHOORN zich wèl herkiesbaar, zoodat de drie aftredende leden herkiesbaar zijn. Daarentegen bereikte ons nog zooeven het bericht, dat de Kolonel van den Generalen Staf H. A. F. G. VAN ERMEL SCHERER, onze onder-voorzitter, in verband met zijne benoeming tot Generaal-Majoor, Commandant der IIIe Divisie te Breda, voor het lidmaatschap van ons Bestuur meent te moeten bedanken.

Kolonel SCHERER, ik stel er prijs op hier in deze algemeene vergadering U namens ons allen hartelijk geluk te wenschen met Uwe bevordering tot Opper-Officier en de hoop uit te spreken dat het U in Uw nieuwe belangrijke functie in alle opzichten goed moge gaan.

Uw aftreden is echter een zeer groot verlies voor ons Bestuur en daardoor voor de geheele Vereeniging. Uwe steeds met gloed en kracht voorgedragen adviezen werden in onze bestuursvergadering steeds met de grootste waardeering aangehoord en met Uw zeer groote algemeene militaire kennis hebt Gij onze Vereeniging hoogst belangrijke diensten bewezen. Ik breng U dan ook ons aller bijzonderen dank voor het vele, dat U voor onze Vereeniging gedaan heeft.

Den leden verzoek ik straks in de pauze een nieuw bestuurslid te kiezen, waartoe ik de Heeren Kapitein

---

¹⁾ Deze voordracht is nader uitgesteld tot October 1933.

STUVEL en Reserve-Eerste Luitenant VAN TUYL uitnoodig om den Secretaris behulpzaam te zijn bij het opnemen der stemmen.

Ik geef thans het woord aan den Kapitein-Intendant J. B. DE JONGH, Leeraar aan de Hoogere Krijgsschool, voor het houden van zijne voordracht over:

DE LEGERVOORZIENING TIJDENS DEN WERELDOORLOG EN DE LESSEN, WELKE DAARUIT VOOR ONS LAND TE TREKKEN ZIJN.

Kapitein Intendant J. B. DE JONGH.

„A côté de la préparation militaire, n'oublions pas de réserver une grande place à la préparation intellectuelle, morale, économique et industrielle de la nation.”

(Maarschalk Pétain in 1920).

„Wo die Kraft des Heeres und der Marine begann, die des Volkes aufhörte, war im jetzigen Kriege nicht mehr zu unterscheiden. Wehrmacht und Volk waren eins.”

(General Ludendorff in „Meine Kriegserinnerungen”).

Mijnheer de Voorzitter, Mijne Heeren!

Permettez moi mon Président, que d'abord je m'adresse en français au Capitaine d'Ales adjoint à l'Attaché Militaire de France, en première place, pour le remercier sincèrement d'avoir bien voulu accepter mon invitation, secondement pour l'aimable intervention de l'Attaché Militaire lui-même, ainsi que celle du Capitaine, qui m'ont procuré des vivres de réserve, qui ont été distribués dans l'armée française pendant la grande guerre et que je puis montrer à mon auditoire dans l'entre-acte.

In de jaren, welke volgden op die, waarin de geesel van den oorlog met ongekende hevigheid over vele landen heeft gewoed, vermeenden vele militaire schrijvers hun talent en ervaring in dienst van de krijgswetenschap te moeten stellen, door de oorlogslitteratuur met hun pennevrucht te verrijken.

Nu is het een opmerkelijk verschijnsel, dat wij omtrent hetgeen zich aan de fronten heeft afgespeeld, met soms

pijnlijke nauwgezetheid werden ingelicht, doch dat de bronnen, welke gegevens bevatten, omtrent de wijze, waarop achter die fronten en in het achterland, zij het op minder bloedige wijze, aan de krijgsverrichtingen en wat daarmee direct of indirect verband houdt, werd deelgenomen, minder snel vermochten te vloeien.

Thans, ruim 18 jaren na het begin van den wereldoorlog, is men in staat, om uit enkele standaardwerken en in de litteratuur zeer verspreid voorkomende mededeelingen, zich een beeld te vormen van hetgeen door de werkers achter het front werd verricht.

Ik ben het Bestuur dezer Vereeniging er zeer erkentelijk voor, dat het mij in de gelegenheid heeft willen stellen, hedenavond omtrent deze materie een spreekbeurt te vervullen.

I. Uit de in vroegere tijden toegepaste maatregelen op het gebied van legerverzorging hebben zich onder den invloed van militaire, historische, geografische, economische, technische en andere factoren, de veelal zeer ingewikkelde stelsels van aan- en afvoer en verpleging ontwikkeld, welke tijdens den wereldoorlog werden toegepast en welke van bijzonderen invloed kunnen zijn op het welslagen van de militaire operatiën.

De dienst van de legervoorziening in oorlogstijd, waarvan die van den aan- en afvoer en van de verpleging een belangrijk onderdeel vormen, omvat in de ruimste beteekenis van het woord, de zorg voor de personeele en materieele behoeften van het leger, d.w.z. het bijeenbrengen en aanvoeren van personeel, paarden en materieel naar het leger en het afvoeren daarvan naar het „hart des lands“.

De legerverpleging betreft in het bijzonder de voorziening van de troepen met voedsel, fourage, kleeding, uitrusting, brandstof, enz. en beoogt o.m. aan de onderdeelen, welke met de onmiddellijke zorg voor het onderhoud van mensch en dier zijn belast, alles te doen toe-

komen, wat van rijkswege wordt verstrekt, er daarbij tevens naar strevende om den troepen in staat te stellen aanvullende artikelen, welke het leven te velde kunnen veraangenamen, aan te schaffen.

In den loop der tijden hebben in nagenoeg alle landen verschillende stelsels van legervoorziening gegolden, welke ik in dit verband niet hedenavond voor U de revue kan laten passeeren en waarvan het zorgen door den strijder zelf voor alles wat hij noodig had, wel tot de meest primitieve heeft behoord.

Met de voortschrijdende cultureele ontwikkeling van de volkeren, begon geleidelijk een min of meer stelselmatige verzorging van de zijde van de overheid baan te breken en naast het aanvankelijk gehuldigde beginsel om de legers uitsluitend uit de streek, waarin zij zich bevonden te voorzien, ontstonden stelsels, waarbij de verpleging uit magazijnen, welke uit het achterland of uit tussehen het hart des lands en het operatiegebied gelegen gebieden werden gevuld en onderhouden, meer en meer op den voorgrond trad.

Zoo geraakten deze stelsels, vooral ten tijde van Frederik de Groote, tot zeer grooten bloei en bereikten deze hun hoogtepunt in het toenmaals in zwang zijnde „vijf- of zevendagmarschenstelsel”, volgens welk uiterst starre systeem, de troepen zich niet verder dan genoemde aantallen dagen of dagmarschen van hun basismagazijnen mochten en konden verwijderen, tenzij deze eerst weder in de richting van de beweging waren verplaatst, welke eisch vanzelfsprekend een onmiskenbaren stempel van traagheid op de operatiën drukte, zoo ernstig zelfs, dat men de verdediging en het bedreigen van 's vijands verbindingen als de hoofdvormen der oorlogvoering beschouwde.

Het zou mij te ver voeren om de aandacht van mijn auditorium te vragen voor de wijzen, waarop de verzorging der legers in de vele op elkaar volgende oorlogen heeft plaats gehad, waarbij het beschouwen van de Napoleontische oorlogen, den Fransch-Duitschen, den Russisch-

Japanschen oorlog, e.a., ongetwijfeld tot vele belangrijke opmerkingen aanleiding zou geven.

Naast het vorderen door de troepen zelf op het operatietooneel, zien wij voortdurend meer voorbereidingen treffen voor den aanvoer uit meer achterwaarts gelegen gebieden, welke aanvoer gedurende den tocht naar Rusland wel in hooge mate op den voorgrond trad. Dit op bovengenoemde beginselen berustende stelsel werd aan Duitsche zijde in de jaren 1870 en 1871 op de juiste, systematische wijze toegepast, d.w.z. door gebruik te maken van voorraden, welke in achterwaarts gelegen magazijnen verzameld waren en naar gelang van de behoefte over de troepen werden verdeeld. Door de Duitschers werd slechts een derde gedeelte van het benoodigde aan verplegingsmiddelen uit het door hen bezette gedeelte van Frankrijk bijeengebracht en het overige, begunstigd door een goeden oogst, uit eigen land aangevoerd.

Het in oorlogstijd bijeenbrengen van verschillende voor de weermacht benoodigde zaken wordt volkomen beheerscht door den economischen toestand van het eigen land gedurende het conflict. Elke oorlog veroorzaakt voor een natie in meerdere of mindere mate een economische crisis, als gevolg van de noodzakelijke heffing van zware belastingen van de publieke finantiën, alsmede van een evenwichtsverstoring van het normale economisch leven der natie en van productie-vermindering door het in dienst treden van tal van jonge werkkrachten, die verbruiker en vernielers worden. Daarbij komt, dat een gedeelte van het aldus gereduceerde productie-apparaat tot verhoogde voortbrenging ten behoeve van bevolking en weermacht geprikkeld wordt.

Weliswaar vergemakkelijkt het ver buiten het bereik van den vijand bijeenbrengen van voorraden de mogelijkheid om het arbeidsveld belangrijk uit te breiden, doch de zich daarbij voordoende bezwaren met betrekking tot het door de etappendiensten, in samenwerking met de commandanten, in de nabijheid van de troepen brengen van de beschikbaar te stellen voorraden, wegen hiertegen ruimschoots op.

Immers deze wijze van voorziening moest onafsheidenlijk gepaard gaan aan een enorme uitbreiding van het treinwezen, terwijl de onderdeelen over reserves moesten beschikken, om, indien de aanvoer op eenigerlei wijze faalde, toch in de steeds aangroeiende behoeften van de troepen te kunnen voorzien.

Gedurende de aan den wereldoorlog voorafgaande jaren deden zich geleidelijk wijzigingen voor in de combinatie van beide vermelde systemen. Reeds 15 tot 10 jaren te voren viel uit verschijnselen af te leiden, dat de aanvoer in de eerste plaats zou komen en dat het leven van het land een bescheidener rol zou gaan vervullen, welke meer en meer het karakter van aanvulling zou dragen.

Zulks was in het algemeen het gevolg van :

1°. de groote uitbreiding van de getalsterkte der legers, welke in dikwerf betrekkelijk kleine terreinen, voornamelijk in den bewegingskrijg, na vermoeiende marschen en inspannende gevechten, door een niet vakkundig uitgevoerde vordering bezwaarlijk in hun verpleging konden voorzien, waarbij verspilling van voor neven- en volgende troepen onontbeerlijke artikelen, geenszins tot de zeldzaamheden heeft behoord.

Exploitatie van het operatiegebied kon voortaan vrijwel uitsluitend geschieden door de zorg van de bij de groote eenheden organiek ingedeelde intendance-organen en de onder deze ressorteerende technische troepen en kon slechts in achter de strijdende troepen gelegen gebieden plaats vinden.

2°. Veranderde economische toestanden, o.a. als gevolg van de uitbreiding van het verkeer.

Beschikte men vroeger ten plattelande over belangrijke voorraden consumptie-artikelen en kleeding, thans treft men in den kleinhandel slechts hoeveelheden aan, welke te nauwernood toereikend zijn voor normaal vredesverbruik gedurende enkele weken. Het steeds toenemend autoverkeer stelt de stedelijke ondernemingen in staat om de plattelandsbevolking minstens eenige malen per week van het benodigde te voorzien.

Reeds in 1927 en 1928 had ik het voorrecht op deze zelfde plaats mijn inzichten omtrent de beteekenis van dit verschijnsel voor ons eigen land met betrekking tot de voorbereiding van onze verdediging uiteen te zetten.

Ook groothandelaren en fabrikanten beschikken doorgaans niet meer over voorraden van beteekenis, omdat bij wijze van spreken dagelijks het vereischte kan worden ingevoerd. De grossiers zijn in verschillende branches als tusschenhandelaar van de markten verdwenen.

Zooals ik reeds vroeger in een vergadering van deze Vereeniging aantoonde, verkeert, om mij slechts tot een enkele hoofdzaak te bepalen, het vraagstuk van de voorziening van ons land met broodgraan, veevoeder en kunstmest, niettegenstaande de door crisis-steunverleening ontstane vermoedelijk tijdelijke uitbreiding van de met tarwe betaalde oppervlakte, in een ongunstigen toestand en zijn wij dientengevolge voor het verkrijgen van deze en vele andere voor ons land onontbeerlijke zaken, op invoer uit het buitenland aangewezen.

Voorts doet zich vermoedelijk tengevolge van de in de meeste landen gewijzigde toestanden op sociaal gebied, in alle Europeesche en andere moderne legers, het niet te miskennen verschijnsel voor, dat de zorgen voor den soldaat aan veel hooger eischen moeten beantwoorden dan vroeger het geval was. Met evoluties als deze, behoort nu eenmaal rekening te worden gehouden.

Waren de troepen eertijds, zoodra de spoorlijnen moesten worden verlaten, aangewezen op hun treincolonnies met paardentractie, thans, nu in sommige legers de autotractie tot het uiterste wordt doorgevoerd, behoeft men minder bevreesd te zijn om zich verder van de spoorwegeindpunten te verwijderen. De capaciteit van het moderne autovervoer stelt daarbij tevens in staat om de aantallen treinvoertuigen te beperken.

De moderne strijdkrachten zijn ontegenzeggelijk in hooge mate afhankelijk geworden van hun aanvoer en zulks te meer, naarmate het aantal machinale en snelvuurwapenen gestegen is.

Inderdaad wordt hierdoor, alle motorisering ten spijt, hun bewegelijkheid beperkt en werken storingen in hun achterwaartsche verbindingen des te gevoeliger.

Een duidelijk bewijs hiervan gaf de terugtocht van het Duitse leger naar de Antwerpen-Maasstelling in den laten herfst van 1918, toen als gevolg van de zeer grondige vernieling door de Duitschers van alle spoorwegen in het ontruimde gebied, voor de vervolgende legers der geallieerden, de afstanden tot de eindstations buitensporig groot werden. Aangezien ook de wegen zeer grondig vernield waren, werden hun vrachtauto's spoedig onbruikbaar, zoodat deze troepen den 11en November de uiterste grenzen van hun vervolging bereikt hadden.

Zoo dient derhalve het begrip legervoorziening niet slechts de legerverzorging met betrekking tot personeel en materieel in oorlogstijd te omvatten, doch ongetwijfeld ook de volle vredesvoorbereidingen daarvoor, waartoe in het bijzonder de moeilijke omzetting van de vredes- in de oorlogsindustrie, alsmede de voorzieningen op voedsel- en overig gebied van de achtergebleven bevolking behooren, alsook het treffen van maatregelen ter beveiliging van industrieën tegen luchtgevaar, evenals talloze andere maatregelen, welke de weermacht, zoowel als het gansche volk, in staat stellen zich te handhaven.

Op dezelfde wijze heeft HINDENBURG tijdens den terugtocht van het IXe leger in Zuid-Polen in de tweede helft van October, door tijdig en omzichtig voorbereide vernieling van alle verkeerswegen, den Russen het snel vervolgen belet, hetwelk voor het oostfront der geallieerden juist vernietigend had kunnen zijn, aangezien Duitschland toen nagenoeg weerloos tegenover de Russische legermassa's stond.

Zoo herkreëg HINDENBURG bewegingsvrijheid om zijn leger in de linie *Thorn-Posen* te hergroepeeren en daaruit in het begin van November een stoutmoedige operatie tegen de rechterflank van de Russische hoofdmacht in te zetten.

Al mag een veldheer zich niet afhankelijk maken van den

aanvoer, geheel zonder verband daarmede zal hij nimmer kunnen opereeren. Voordat een strategische manoeuvre wordt uitgevoerd, behoort zorgvuldig te worden nagegaan, of deze met betrekking tot de vereischte aanvoermaatregelen, inderdaad uitvoerbaar kan worden geacht.

Indien die vereischte kennis en inzicht omtrent de legervoorziening en haar tenuitvoerlegging bij alle aanvoerders, van hoog tot laag, aanwezig zijn, zullen onjuiste handelingen bij de leiding en bij de aanvoerders vermeden worden en zal men er in slagen om een moeilijken en gevoeligen aanvoerdienst, wiens tekortkomingen gemeenlijk eerst na enkele dagen aan het licht treden en derhalve bezwaarlijk te herstellen zijn, bewegelijk te doen blijven.

Het slechtst verdraagt deze dienst nu eenmaal het sprongsgewijze, in de operatierichting volgen van troepenverplaatsingen.

De leiding van den geheelen aanvoerdienst behoort te berusten bij iemand, die tactisch en strategisch voldoende geschoold is om vooruitziende maatregelen te nemen en die onafgebroken in nauw contact met de troepenleiding staat, terwijl de geheele dienst bovendien in de diepte behoort te zijn georganiseerd.

II. In geen der landen, welke aan den wereldoorlog hebben deelgenomen, was men op militair-economisch gebied voldoende voorbereid. Het feit, dat de regeeringen en de legerleidingen dezer landen vóór 1914 van oordeel waren, dat een eventueel conflict van korten duur zou zijn, alsmede het zich schier in alle rijken voordoeende gebrek aan inzicht in de beteekenis van binnen- en buitenlandsche verhoudingen op economisch en industrieel gebied, met betrekking tot de landsverdediging en 's lands weerkracht, zijn als de voornaamste oorzaken van dit verzuim te beschouwen.

In Frankrijk had men vóór den oorlog met het oog op een vlotte mobilisatie en concentratie, voorraden opgelegd, in de eerste plaats met het oogmerk de staven,

troepen en treinen bij hun te velde gaan onmiddellijk te kunnen voorzien van levensmiddelen en fourage, welke bestemd waren om tijdens de concentratie-vervoeren te worden genuttigd, alsmede van reserve-levensmiddelen en in de tweede plaats om gedurende de eerste dagen van den oorlog den aanvoer uit het hart des lands te verzekeren, in afwachting van het gereedkomen van de maatregelen, welke noodig waren om de aanwezige bronnen bijeen te brengen en tevens in afwachting van het einde van de concentratie-vervoeren, waarna met den aanvoer van benodigdheden uit het achterland een aanvang kon worden gemaakt.

Deze voorraden waren opgelegd in een twintigtal over de gebieden, welke op bepaalde afstanden achter het vermoedelijk operatietooneel gelegen waren, verspreide *stations magasins*, ¹⁾ en wel voor wat de dagelijks te verstrekken levensmiddelen betreft, tot een hoeveelheid, berekend naar het vermoedelijk verbruik door de betrokken sterkte gedurende twintig dagen en voor wat de in vredes-tijd weinig begeerde conserven en *pain de guerre* aangaat, tot een voor twee of drie dagen toereikende hoeveelheid.

Men had vele maatregelen genomen om bij mobilisatie den aanmaak van deze artikelen onverwijld met kracht ter hand te nemen.

Het probleem van de nationale voorziening in Frankrijk dateert van de jaren 1885 tot 1890, toen de *Entente cordiale* nog niet bestond en men nog niet zeker was van het bezit van de vrije zee.

In normale tijden kon men door eigen productie voorzien in de voornaamste levensbehoeften van de bevolking en dus ook in die van het leger, indien men er maar zorg voor droeg, dat de landbouwproducten en alle andere artikelen, welke bij mobilisatie, niet zooals in vredes-tijd, door de wet

---

1) Men vergeve mij het gebruik van vreemde woorden en uitdrukkingen, hetwelk plaats vindt, wanneer het bezigen van de vertaling de juiste beteekenis minder duidelijk zou weergeven, dan wel tot begripsverwarring aanleiding zou kunnen geven.

van vraag en aanbod worden beheerscht, tijdig naar de grenzen werden gevoerd, doch hierin schulde juist de moeilijkheid.

De bij vorige gelegenheden opgedane ervaringen waren oorzaak, dat men in het algemeen weinig vertrouwen stelde in de resultaten, welke door het aangaan van overeenkomsten met aannemers bereikt zouden worden. Op de toewijding van de boeren durfde men ook niet te veel bouwen.

Nauwkeurige landbouwstatistieken werden ontworpen; in ieder departement werd een departementale voorzieningscommissie aangesteld, waarvan de prefekt voorzitter was en waarvan eenige tot de notabelen behorende burgerdeskundigen op verschillend gebied, alsmede een gebreveteerd hoofdofficier leden waren en waarin een subaltern intendant met het voorbereiden en uitvoeren van vele werkzaamheden was belast.

Uitgaande van de vermoedelijk ter beschikking zijnde minimum-voorraden, berekende men bij het Ministerie van Oorlog. de hoeveelheden, welke jaarlijks op verschillend gebied voor de bevolking noodig zouden zijn, waarbij de Generale Staf gegevens verstrekke betreffende het organiseren van de vereischte vervoeren, de verdeeling van de departementen over de *stations magasins*, de te verplegen versterkte plaatsen, e.d., naar aanleiding waarvan dagelijksche voorzieningsplans werden opgemaakt, waarvan uittreksels aan de departementen werden gezonden.

Ieder departement was verdeeld in groepen, welke een aantal gemeenten bevatten en in welke een, in verband met de met paardentractie te verrichten transporten, alsmede met de aanwezigheid van spoor- en waterwegen, gunstig gelegen ontvangst-eentrum, waarvoor bij voorkeur een marktplaats werd gekozen, was aangewezen.

De departementale voorzieningscommissiën verdeelden de bijeen te brengen en te verzenden hoeveelheden van de verschillende artikelen volgens een dagrooster over de groepen, terwijl daarbij nog een verdere verdeeling tusschen de gemcenten plaats vond.

In het algemeen had men den Intendant een belangrijk aandeel gegeven in de voorbereiding, organisatie en uitvoering van de werkzaamheden, doch had men, rekening houdende met de mentaliteit van de landelijke bevolking, het onmiddellijk contact met deze uitsluitend door genoemde burgerleden doen geschieden. Teneinde zooveel mogelijk het vertrouwen te winnen, bepaalde men, dat de aankopen tegen gereede betaling en tegen een van regeeringswege vast te stellen en met de normale handelsprijzen verband houdenden prijs, zouden plaats hebben, hierbij als dwangmiddel het vorderingssysteem echter geenszins verzuigend.

Ook had men maatregelen getroffen om fabrieken, molens en andere industriële inrichtingen en bedrijven, welke voor de oorlogsfabricage van beteekenis waren, in goeden staat te houden en er eenigszins rekening mede gehouden, dat het strict onmisbare personeel aan den arbeid zou kunnen blijven.

De in het zuid-oosten van Frankrijk gelegen departementen, waarin geen graan werd voortgebracht, evenals Parijs, rekende men te kunnen voorzien uit de haven van Marseille, alwaar doorlopend een groote hoeveelheid Russisch graan aanwezig was, dat in de in de Rhônevallei aanwezige fabrieken tot meelproducten werd verwerkt. Door den Generalen Staf werden tot dit doel treinen beschikbaar gesteld. Ten aanzien van Parijs vermeende men geen bijzondere maatregelen te moeten treffen, aangezien verondersteld werd, dat de aldaar aanwezige pakhuizen, voldoende voorraden zouden bevatten. Men hield er later geen rekening mede, dat deze als gevolg van gewijzigde economische toestanden, nagenoeg geheel kwamen te vervallen, niettegenstaande door den betrokken intendance-functionaris te Parijs, daarbij ondersteund door den militairen Gouverneur, herhaaldelijk op het vormen van een nieuwen voorraad werd aangedrongen. Toen de oorlog uitbrak was hieraan nog geen gevolg gegeven.

Het geheele systeem van legervoorziening heeft bij de mobilisatie in 1914 goed voldaan, hetgeen niet weg neemt, dat men reeds van het eerste oogenblik af heeft moeten ondervinden, dat men op het gebied der economische en industriele voorbereiding, lang niet ver genoeg was gegaan.

Men had nimmer voorzien, dat een lange oorlogsduur het verbroken evenwicht tusschen voortbrenging en behoeften, dergelijke groote afmetingen zou doen aannemen, als in dezen oorlog het geval is geweest.

De niet op een hoog peil staande landbouw ondervond enorme schade door het verlies van het door den vijand bezette gebied, door het gebrek aan arbeidskrachten, waarvan 60 % gemobiliseerd werd, alsmede door het gebrek aan kunstmeststoffen, welke grondstoffen voor de vervaardiging van explosiefstoffen benodigd waren.

De industriele productie ondervond aanvankelijk groote stagnatie door het mobiliseeren van ingenieurs en bedrijfsleiders. door de transporterisis en het grondstoffengebrek, e.d., doch vermocht gaandeweg tot groote hoogte te worden opgevoerd, hoewel prijsstijging daarbij niet kon worden vermeden.

Men was in hooge mate op invoer aangewezen, welke het twintigvoudige bedroeg van dien in vredestijd.

De handel met Rusland was langelegd door de aanwezigheid van de Goeben en de Breslau en den blijkbaar kwaden wil van Turkije. Frankrijk was afgesneden van vele landen, waarmede het handelsrelatiën onderhield, enkele daarvan waren slechts langs een grooten omweg moeizaam te bereiken.

Naast de gemeenlijk optredende oorlogsbezwaren, als contrabanden, vreemde markten en onbekende leveranciers, deden zich echter bezwaren van veel ernstiger aard voor.

De beschikbare scheepsruimte werd steeds geringer, men moest zich tegen hooge vrachtprijzen met vreemde schepen behelpen, waardoor de buitenlandsche schuld voortdurend toenam. In September 1917 beschikte men nog maar over

de helft van de benoodigde scheepsruimte. De Fransche havens waren, niettegenstaande aanzienlijke uitbreiding van aanlegsteigers, ontlad- en opslaginrichtingen en verdere havenaccomodatie, niet berekend op het lossen van een zoo groot aantal schepen.

De particuliere invoerhandel moest zooveel mogelijk worden ingekrompen en er moesten consortiums voor den aankoop in het buitenland van eenzelfde artikel worden gevormd.

Door intergeallieerden aankoop werd de onderlinge concurrentiestrijd op de buitenlandsche markten opgeheven en in het laatst van 1917 richtte men intergeallieerde raden op voor de regeling van den aankoop en voor de finantiën, alsmede van de zetransporten. De eerst in 1918 op groote schaal uitgevaardigde rantsoeneerings- en distributie-verordeningen hadden veel eerder behooren te worden gemaakt.

Eind 1918 werd de invoer geregeld onder leiding van een daartoe aan den Minister van Handel toegevoegd ondersecretariaat, terwijl voortdurend overleg werd gepleegd met den Minister van Finantiën en met den dienst van de zetransporten, met welker algemeene regeling en uitvoering voor staatsdoeleinden de Intendance was belast.

De bewering, dat „*le bateau a commandé le dollar*”, blijkt niet overdreven te zijn.

Een poging om langs wettelijken weg gedurende de eerste veertien dagen eener mobilisatieperiode, de bestaande douanerechten, o.a. met betrekking tot den graaninvoer, op te heffen, teneinde aldus het toevloeien van belangrijke hoeveelheden graan uit het buitenland te bevorderen, faalde geheel onder invloed van protectionnistische stroomingen in de volksvertegenwoordiging.

Een ander middel om in een graan-tekort bij misoogst of in de tusschen twee oogsten gelegen periode te kunnen voorzien, trachtte men te vinden in het aanvoeren uit de Noord-Afrikaansche bezittingen, hetgeen door het tot stand komen van de *Entente cordiale* in hooge mate vereenvoudigd werd.

Het reeds gekoesterde wantrouwen in de te voren met handclaren voor levering bij mobilisatie gesloten contracten, bleek ten volle gerechtvaardigd te zijn, zij zijn alle vrijwel op niets uitgelopen.

Zoo zag de Fransche Intendance zich al dadelijk tegenover schier onoverkomenlijke moeilijkheden geplaatst en heeft zij bij haar pogingen om deze zoo goed mogelijk tot oplossing te brengen, de volgende beginselen gehuldigd.

Zij heeft getracht te blijven handelen in het kader van de bestaande industriele, agrarische, en handelsorganisatiën en heeft op uitgebreide schaal adviezen bij deskundigen ingewonnen, daarbij zorg dragende steeds de leiding te behouden.

Zij streefde er naar de bronnen te exploiteeren ter plaatse van hun productie en liefst niet daar, waar de tussehenhandel deze aanbod en vermeed het doen van partieele aankopen.

Zij hield bij al haar handelingen zooveel mogelijk rekening met de particuliere belangen van de bevolking en haar organisatiën, steeds zorg dragende, die van den staat daardoor niet te schaden en trachtte te bevorderen, dat de handel er belang bij had om ten behoeve van den staat werkzaam te zijn.

Zij is met kalmte opgetreden, doch heeft nimmer geschroomd om desvereischt kraachtdadig haar wil door te zetten. Heeft zij bijv. aanvankelijk gepoogd de markten haar vrijen loop te laten, reeds spoedig moest zij tot vorderen overgaan.

Door het betrachten van de grootst mogelijke efficiency, o.a. door het voor dezelfde of andere doeleinden wederbruikbaar maken van vrijwel alles, wat aan het front of elders als onbruikbaar materiaal kon worden gemist, heeft zij zoowel de bevolking als de weermacht groote diensten bewezen en het rijk veel geldelijke offers bespaard.

In 1914 begon de oorlog al dadelijk met een crisis van ongekende hevigheid. De bezetting van Noord-Frankrijk

was oorzaak, dat eenige *stations magasins* moesten worden teruggenomen.

De vestingen *Langres*, *Maubeuge* en het geretrancheerde kamp van Parijs moesten in allerijl worden geapproviandeerd.

Het grootste gedeelte van het Intendance-personeel ging te velde; in het binnenland bleven slechts 45 Intendanten over.

Men ging onverwijld over tot het instellen van een tweetal algemeene inspectiën, n.l. één voor de kleedingvoorziening en één voor de verpleging, welke ressorteerden onder den Minister van Oorlog, bijgestaan door een onderstaatssecretaris van de Intendance en den voorzieningsdienst.

Van 1917 af verkeerde men in de noodzakelijkheid om ook de burgerbevolking van vele artikelen te voorzien en organiseerde men tot dat doel een algeheele voorzieningsdienst voor de natie, waarvan de weermacht voortaan als een belangrijk onderdeel zou worden beschouwd.

De op dit tijdstip in bedrijf zijnde legerdiensten werden, met uitzondering van dien der kleedingvoorziening, welke onder het Ministerie van Oorlog bleef ressorteeren, over de overige Ministeries verdeeld. De departementale organen bleven op dezelfde wijze, als deze door de Intendance waren georganiseerd, ten behoeve van de algeheele voorziening van de natie werkzaam; de Intendanten bleven daarbij een zeer werkzaam aandeel in het geheel behouden.

Het in vreedetijd, ten aanzien van de mobilisatie, vastgestelde voorzieningsplan, hield rekening met een vermoedelijke oorlogsperiode van twee maanden en moest nu voor den geheelen duur van den oorlog dienen.

De broodgraanoogst, welke in normale tijden juist toereikend was om de bevolking te voorzien, was in 1914 middelmattig geweest en was bovendien ten gevolge van een regenrijke maand Juli te laat gered, zoodat men bij het ontbreken van den Russischen aanvoer, zijn blikken

naar de Noord-Afrikaansche koloniën moest wenden. Het gedurende de aan den oorlog voorafgaande periode van spanning handhaven van de douanerechten, deed vele met destinatie aan orderhavens zeilende of stoomende graanvrachten, de haven van *Marseille* voorbijgaan en in handen van de tegenpartij geraken. Toen deze rechten eerst op 1 Augustus werden geschorst, was een dergelijk ernstig verzuim niet te herstellen.

In den zomer van 1915 bedroeg de broodgraanvoorraad voor het leger in de *stations magasins* juist voldoende om in een behoefte van drie maanden te voorzien.

De voor 1915—1916 beraamde plannen hielden rekening met een waarschijnlijke behoefte, welke voor 12,5 % door eigen opbrengst, voor een evengroot aandeel uit de koloniën en voor het overige door overzeeschen invoer moest worden gedekt.

In Januari 1916 werd een speciaal graanaankoopbureau te Londen opgericht en werden tal van kleine havens voor de ontvangst van graan ingericht. In Augustus 1916 was men opnieuw in het bezit van een voor 3 maanden toereikenden voorraad gekomen.

Het voor 1916—1917 vastgestelde voedselplan hield rekening met een graan-invoersaldo van 17 millioen ton. Einde 1916 kwam te Londen de *Wheat executive* tot stand. Men beschikte toen, als gevolg van den duikbootenoorlog, nog slechts over een voorraad voor één dag in de *stations magasins*.

De suikerproductie werd tot 60 à 70 % van haar vooroorlogsehe opbrengst teruggebracht en moest gedeeltelijk ter vervanging van alcohol bij het vervaardigen van buskruit worden gebruikt.

De vleescheconserven-fabricage werd opgevoerd en aangevuld door invoer uit Madagascar en Argentinië en de *poilu* nuttigde zijn *singe* met veel meer genoeg dan vóór den oorlog.

Aan Fransche zijde heeft men over het algemeen een

veel geringer gebruik behoeven te maken van *Ersatzen* en surrogaten dan zulks bij de centralen het geval is geweest.

Het voor de troepen bestemde vleesch werd aanvankelijk door slachten ter plaatse verkregen, daarna werd het uit de in de *stations magasins* aanwezige voorraden verzonden. In het algemeen werd door de troepen te veel en op onoordeelkundige wijze geslacht, waardoor veel niet slachtrijp en niet voor de consumptie geschikt vee verloren ging.

De Parijzer veemarkt van *La Villette* is van groote beteekenis geweest. De in 1914 nog weinig in aanzien zijnde handel in bevroren vleesch, werd gedwardsboomd door de vereenigde handelaren. Tussehen December 1914 en Juli 1915 werd 20.000 ton bevroren vleesch per maand ingevoerd uit Amerika, Australie en Argentinië, toen Engeland, de hoofdafnemer van dit artikel, tussehenbeide kwam en de leiding overnam, daarbij zelfs scheepsruimte verschaffende. De invoer had echter zeer veel door het duikbootgevaar te lijden. In de havens moesten vriesopslagplaatsen worden gebouwd. *Marseille, Bordeaux, Le Havre* en *Duinkerken* werden *stations magasins* voor bevroren vleesch, van waaruit de benoedigde hoeveelheden met tot dit doel aangeschafte vleesch-koelwagens naar de regelingsstations werden vervoerd. Toen men het aantal koel- en vrieshuizen geleidelijk had uitgebreid, beschikte men over een voorraad bevroren vleesch, welke voor het leger voor 20 dagen toereikend was.

De wijnvoorziening, welke in het Fransche leger een voorname rol speelde, heeft als gevolg van het moeilijke en eigenaardige karakter van deze vloeistof, veel bezwaren opgeleverd.

Werd deze volksdrank aanvankelijk als *denré ordinaire* d. w. z. als aanvullings-artikel, dat uitsluitend tegen betaling door den man kon worden verkregen, beschikbaar gesteld, in 1914 werd de wijn in de door het rijk te verstrekken rantsoenen opgenomen en werd per man en per dag een kwart liter en later zelfs een geheele liter van

de *stations magasins* uit, welke over een vierdaagschen voorraad beschikten, aan de troepen uitgereikt. Aanvankelijk had vordering van regeeringswege plaats, later stelde men de produceenten in de gelegenheid wijn te leveren en deze tot den leveringstermijn te bewaren. Het vraagstuk van de vaten en de fusten heeft veel hoofdbreken gekost.

Rijst en peulvruchten vermocht men niet langer uit hun oorspronkelijke invoerlanden te betrekken en men verkreeg slechts artikelen van inferieure kwaliteit.

Haver en hooi werden gedurende de eerste twee jaren zonder eenige bezwaren gedeeltelijk uit de streek, gedeeltelijk door aanvoer verkregen. In 1916 was de haver oogst belangrijk vermeerderd ten koste van den tarwe-oogst, als gevolg van door de regeering getroffen crisismaatregelen op fiscaal gebied.

Het was evenwel voordeliger en beter om haver in te voeren en tarwe te verbouwen.

Op 31 December 1916 beschikte men over een voor 94 dagen toereikenden havervoorraad in de *stations magasins* en in de meer naar voren geschoven reserve-inrichtingen van deze *stations*.

In Juni 1917 bedroeg de totale legervoorraad echter nog slechts een hoeveelheid voor 36 dagen, zulks in verband met de inmiddels gerezen moeilijkheden op het gebied van de zeevrachten en van de torpedeeringen, en gedurende de periode van datzelfde jaar, welke tusschen den ouden en den nieuwen oogst was gelegen, kon men in de *stations magasins* slechts over een met rogge en gepelde mais vermengden havervoorraad voor 2 dagen beschikken. In Augustus 1917 kon de toestand terecht zeer ernstig worden genoemd en gelukte het van de benodigde in te voeren hoeveelheid van 60.000 ton er 40.000 binnen de grenzen te brengen en berekende men eind Juni 1918 in het geheel niet meer over haver te kunnen beschikken.

Met betrekking tot de voorziening van dit fouragemiddel, liet de samenwerking tusschen de verschillende erbij betrokken ministeries (Ministeries van voedselvoor-

ziening, oorlogsfabricage en oorlog) nogal eens te wenschen over.

Het haverrantsoen werd kleiner, het aantal paarden op het noord-oostfront werd ingekrompen en sommige legers werden geheel van haver verstoken.

Ook hebben de paarden voortdurend te weinig hooi gehad, hetwelk zijn oorzaak vindt in de transportbezwaren op spoorweggebied en het ontbreken van het vereischte aantal personen.

De zich op den linkervleugel bevindende legers ontvingen in hun *stations magasins* volledige treinladingen met steenkolen, afkomstig uit de mijnen van Noord-Frankrijk en Pas de Calais; die op den rechtervleugel ontvingen deze brandstof uit Engeland, via een kolencentrum te *Saint Florentin*, terwijl in de gasfabrieken cokes ter beschikking van de Intendance werd gesteld.

Met betrekking tot de brandhoutvoorziening moesten domeinwouden worden geëxploiteerd en voerden spoortreinen dit artikel uit een daartoe speciaal te *Aubervilliers* opgerichte fabriek aan en wel in dozen, inhoudende hoeveelheden van 10 en 250 kg., doch het was zeer moeilijk om aan blik als grondstof voor deze dozen te komen.

De benzine-raffinage moest worden opgevoerd en verbeterd met het oog op de vervaardiging van toluol, benzol en xylol voor den luchtvaartdienst. Meer nog dan met de wijnvaten, had men met het gebrek aan bussen te kampen. De verminderde invoer van benzine, welke geheel van overzee moest plaats hebben, deed in het laatst van 1917 een uitermate kritieken toestand ontstaan.

De kleeding- en uitrustingsvoorziening van de troepen te velde verschilt in hooge mate met de verpleging, waaraan dagelijks behoefte bestaat en welke geen uitstel lijden kan. De aanvulling van kleeding, enz., mag minder regelmatig zijn, doch hier kan weer niet, zooals bij levensbehoeften, op enkele uitzonderingen na, wel het geval is, met het doorloopen van den eenvoudigen weg, welke van de productiegebieden, via de *stations magasins*,

vrijwel rechtstreeks naar de troepen voert, worden volstaan.

Het industriele karakter van dezen dienst en het samengestelde karakter van de goederen, welke niet onderling verwisselbaar zijn en welke niet overeenstemmen met de door de bevolking gebruikte, zijn oorzaak, dat de verzending ervan niet steeds onverwijld en uitsluitend op aanvraag van de korpsen plaats kan hebben, terwijl van plaatselijke exploitatie door de korpsen of groote eenheden in den regel geen sprake zal zijn. De voor dezen dienst benoodigde grondstoffen moeten bovendien vele inrichtingen doorloopen en vele bewerkingen en veredelingsprocessen ondergaan, alvorens voor gebruik geschikt te zijn. Daardoor wordt tevens de eisch gesteld, dat deze nevenbedrijven en bijzondere hulpindustrieën op gang worden gehouden.

Bij het aanhouden van reserve-voorraden, dient men er eenerzijds rekening mede te houden, dat deze voor een bepaalden tijd toereikend zijn, anderzijds mogen deze voorraden niet te samengesteld worden.

Met het denkbeeld van een beperkten oorlogsduur voor oogen, vermoedde men in Frankrijk, dat de legers weinig behoefte zouden hebben aan aanvulling van kleeding en uitrusting en beschikte men tussehen 1871 en 1914 over een voorraad, welke den legers in staat stelde met geheel nieuwe, althans zeer goede kleeding te velde te gaan. De troepen waren zelf niet in het bezit van een kleedingvoorraad; men had wel eens plannen gekoesterd om in de treinen der korpsen of der groote eenheden eenige voertuigen met kleeding en uitrustingstukken mede te voeren, doch dit denkbeeld was niet tot uitvoering gekomen.

Ook in Marokko had men voorraden opgelegd.

De geheele dienst van de kleeding- en uitrustingvoorziening moest tijdens den oorlog totaal worden gereorganiseerd. Het bleek niet mogelijk te zijn, de binnenlandsehe grondstoffenvoorraden op korten termijn te verzamelen, al stelde men ook alle pogingen in het werk om die voorraden

te vormen, welke men in vrede-stijd, indien daarvoor door de volksvertegenwoordiging tijdig de benodigde gelden zouden zijn toegestaan, zou hebben bijeengebracht.

Toen in 1913 de driejarige diensttijd werd ingevoerd, moest men niet slechts een jaarklasse meer, doch tevens alle lichtingen van een grootere hoeveelheid kleding voorzien. De in 1914 aanwezige oorlogs-reserve-voorraden waren dientengevolge geheel noodig om de versterkte gemobiliseerde lichtingen, met inachtneming van een reserve van 10 %, te kleeden en uit te rusten en toen eerst op 14 Juli de benodigde credieten voor uitbreiding van den voorraad werden verleend, was zulks vanzelfsprekend te laat.

Het Fransche leger was in 1914 reeds gedeeltelijk in het bezit van een nieuwe blauwe uniform, welke echter om technische redenen niet meer vervaardigd kon worden en waarom men in Maart 1915 tot de invoering van het *bleu horizon* moest overgaan. Tevens moesten allerlei vereenvoudigingen worden aangebracht en moest men zich met verschillende burgerkledingstukken behelpen, terwijl zelfs alle in het land aanwezige brandweer-uniformen werden bijeengegaard.

Toen de troepen te velde waren, had men in de depots der korpsen uitsluitend versleten goederen over en was er niets meer om het door de troepen benodigde aan te vullen, den wel nieuw opgerichte formatiën uit te rusten. Men heeft toen getracht in het buitenland aan te koopen en men heeft de troepenecommandanten in den binnenlandschen kleinhandel, volgens door de Intendance gesloten contracten, verschillende artikelen doen aanschaffen.

Laken kleding, schoeisel en groote uitrustingsstukken werden vervaardigd in 14 *arrondissements de fourniture*, waarvan de voorzieningsgebieden zich over één of meer legerkorpsrayons uitstrekten. In ieder arrondissement waren fabrikanten, onder toezicht van de Intendance, belast met den aanmaak van de goederen in speciaal daarvoor bestemde werkplaatsen. Het niet in ruime matè kunnen verleenen van vrijstellingen aan de gemobiliseerde leiders en werkkrachten heeft veel oponthoud veroorzaakt.

Zoodra de zendingen van grondstoffen en hulpstoffen uit het achterland in December 1914 naar meer naar voren gelegen goederen-opslagplaatsen (*entrepôts d'effets*), waarin men deskundig personeel, afkomstig uit groote magazijnen, dat met maten, tailles, e.a. bekend was, had te werk gesteld en waarin de verdere bewerkingen werden verricht, ook maar eenigszins regelmatigier plaats vonden, liet men de totaal ontoereikende en drukkende exploitatie van de in het operatiegebied zeer verspreide en weinig opleverende bronnen, geheel varen. Van de eerste maanden van 1915 af, was men den toestand vrijwel meester en legde men er zich op toe, om teneinde zoo min mogelijk te behoeven in te voeren, de nationale bronnen methodisch en gecentraliseerd te gebruiken. Er moest tegen gewaakt worden, dat handelaren er in slaagden een nieuwen voorraad aan te leggen en dezen de Intendance tegen hoogen prijs aan te bieden.

De gebruikelijke lijsten van van rijkswege te verstrekken kleeding en uitrusting moesten noodzakelijk worden uitgebreid met speciale artikelen, als bijv. loopgraafbaarzen, schapenvachten, verschillende tegen gasgevaar beschermende artikelen, welke ook aan officieren en hogere onderofficieren, die normaliter in hun eigen kleeding voorzagen, werden uitgereikt.

Het aanvragen en verstrekken van alle goederen geschiedde steeds op eenvoudige wijze en zonder ingewikkelde administratieve wisseling van bescheiden.

De verzending had zooveel mogelijk via de regelingsstations plaats en men trachtte bij voorkeur geheele wagonladingen met de vandaar vertrekkende dagelijksche levensmiddelenentreinen mede te zenden naar de eindstations levensmiddelen, alwaar deze goederen tegelijk met de levensmiddelen door de troepen werden overgenomen. Op verschillende vooraf bepaalde data, meestal tweemaal per maand, werden door de divisien en door de overige tot de legerkorpsen behorende onderdeelen, de aanvragen van de korpsen verzameld en doorgezonden. Gedu-

rende offensieve bewegingen moesten deze goederen, in verband met onvoldoende laadcapaciteit van de troepen-voertuigentreinen in de regelingsstations achterblijven.

In de praktijk is men er slechts bij uitzondering in geslaagd, de met kleeding en uitrusting beladen wagons in de regelingsstations (*gares régulatrices*) ongeopend en zonder den inhoud aan te breken, door te zenden, en wel doordat het veelvuldig voorkwam, dat kleine onderdeelen in de tusschen de aanvragen en de verstrekking gelegen periode van gemeenlijk 10 dagen tot twee weken, werden verplaatst naar een ander divisie-, of legerkorpsrayon, dan wel bij een ander leger werden ingedeeld. De voor bedoelde onderdeelen bestemde goederenpakketten bereikten veelal ten koste van groote moeite en doordat het dikwerf zeer bezwaarlijk was, om deze onderdeelen tijdig van de aankomst daarvan op een bepaald eindstation te verwittigen, onregelmatig hun plaats van bestemming. Daarenboven was aan sommige regelingsstations opgedragen om de uit het binnenland verzonden postpakketten naar de troepen door te zenden, waaraan dusdanige bezwaren verbonden bleken te zijn, dat afzonderlijke afdelingen voor het onderzoek van de ten aanzien van dezen tak van dienst ingekomen reclames moesten worden opgericht.

Aangezien verbrand schoeisel, in draadversperringen aan flarden gescheurde kleeding, e.d., onmiddellijke vervanging daarvan noodig maakten, heeft men zich dikwijls afgevraagd, of en waar reserves aan kleeding, enz., in deze een oplossing zouden kunnen geven. Men heeft gedurende den geheelen oorlog vermeend, dat deze bij het leger zelf zouden moeten berusten en richtte daarom een tweetal magazijnen in, het eene nabij het regelingsstation gelegen, welks taak zich uitsluitend bepaalde tot het verstrekken van goederen aan alleen-reizenden, die zonder hun korpsdepot te hebben aangedaan, naar het front terugkeerden, het andere als legermagazijn in het operatiegebied in de onmiddellijke nabijheid van een centraal achter de

troepen gelegen eindstation. Dit laatstgenoemde magazijn was niet alleen bestemd om te allen tijden in de plotseling voorkomende behoeften te voorzien, doch tevens om ten dienste van de zooveen besproken, aan onverwachte verplaatsingen onderhevige, onderdeelen van geringe sterkte werkzaam te zijn.

De op eenvoudige wijze aan dit magazijn aangevraagde artikelen werden in den regel op denzelfden dag met een of meer der 5 of 6 tot dit doel beschikbaar zijnde vrachtauto's, in de kantonnementen bezorgd.

Aan het einde van den oorlog bestonden nog maar uitsluitend de legermagazijnen bij de regelingsstations, welke men in enkele legers dichter binnen het bereik van de troepen bracht.

Het is gebleken, dat zelfs nadat na 1915, de dienst van de kleeding- en uitrustingvoorziening goed functioneerde, bij de troepen, welke volgens het bestaande systeem geheel vrij waren in het aanvragen van goederen, zeer veel verspilling heeft plaats gehad, zoodat de bij de groote eenheden ingedeelde intendance-formatiën veelvuldig en met toenemende scherppte, contrôle moesten uitoefenen.

In verband met den steeds stijgenden nood aan grond- en hulpstoffen, was men genoodzaakt om zooveel doenlijk partij te trekken van de naar het hart des lands teruggezonden goederen, voorwerpen, enz.; van de eerste maanden van 1915 af heeft de Intendance er steeds met klem op aangedrongen om alles terug te zenden, dat, zij het ook schijnbaar in zeer verwijderd verband, in het binnenland op eenigerlei wijze zou kunnen worden gebruikt. Van de versleten goederen, waarvoor vernieuwing werd aangevraagd, werd in het allergunstigste geval slechts 50 % door de Intendance in het achterland terug ontvangen.

Het bleek aldra te duur te zijn om het woltekort door invoer uit Engeland te dekken en zoo werd van 1915 af alle inlandsche wol volgens bestaande handelsgebruiken door de regeering gevorderd, door welken maatregel slechts voor een derde tot een vierde gedeelte in de behoefte kon worden

voorzien. Het overige werd toen door bemiddeling van een in het leven geroepen woleommissie uit Australië, Nieuw Zeeland, Argentinië en Patagonië ingevoerd, doch van 1918 af legden de beperkte vrachtgelegenheden, alsook de eredielen, groote moeilijkheden in den weg en alle voorraden waren toen verbruikt. Het op groote schaal verrichten van herstellingen heeft eenige uitkomst gegeven, doch hierbij is opnieuw duidelijk aan den dag getreden, hoe noodzakelijk het voor een natie is, die ten aanzien van verschillende harer behoeften op invoer is aangewezen, te allen tijden te kunnen beschikken over de noodige grond- en hulpstoffen, i.e. garens, cops, kleurstoffen, enz., enz.

De voor de industrie benoodigde verfstoffen werden in vreedstijd uit Duitschland ingevoerd; de indigo werd betrokken van de *Badensche Aniline Fabriken* en van de Firma HOECHST, welke beide filialen in Frankrijk en in Zwitserland hadden, welk laatste het procedé van beide firma's had overgenomen, doch vóór 1915 niet verkoopen mocht in Europa en bovendien zijn kolen uit Duitschland betrok. Men ging daarom over tot het gebruik van synthetische indigo, welker bereidingswijze men in Frankrijk niet kende en waarbij men aanvankelijk, o.m. door het niet beschikbaar zijn van glasblazers en van geglazuurde vaten, met vele moeilijkheden te kampen heeft gehad.

Ook op het gebied van de voorziening met leder en schoeisel hebben zich schier onoverwinnelijke moeilijkheden voorgedaan. Het verkrijgen van de beschikking over de in handen van de looiers zijnde huiden, heeft veel voeten in de aard gehad, totdat de Intendance de algeheele vordering van leder, welke zich tot de koloniën uitstreckte, alsmede de geheele lederindustrie binnen haar domein betrok en zich toegedde op het looien en het gebruik van nieuwe looimiddelen, de snellooi-methodes toepaste en zodoende aan alle legerbehoefden met de eigen industrie vermocht te voldoen.

De katoen-industrie werd minder door den oorlog getroffen dan de linnen-industrie. De Engelsche markt kon de afgewerkte grondstof tegen lageren prijs leveren, dan de

Fransche industrie, die de ruwe grondstof uit Amerika en de benoodigde kolen uit Engeland betrok. Tot het einde van 1917 voerde men 30 % van de benoodigde katoen uit Engeland in. Op dat tijdstip zag de Intendance zich genoodzaakt stelling te nemen tegen een door de fabrikanten, in verband met de steeds stijgende marktprijzen, gevormd consortium.

Het zou mij ongetwijfeld te ver voeren om op de vraagstukken, welke ik reeds vermeldde en de tallooze overige, waartegenover de Fransche Intendance zich geplaatst zag, breder in te gaan; ik noem U slechts in dit verband dat van het ondoordringbaar maken van voorwerpen tegen water en gas, het vervaardigen van jute-artikelen en pakmaterialen, het oprichten en organiseeren van rust- en herstellingsoorden, de fabricage van helmen, waarvan bij het offensief in *Champagne* toch alle troepen waren voorzien.

In den Fransch-Duitschen oorlog had de legerverpleging kunnen plaats vinden, zonder dat de Duitse industrie en landbouw daardoor storingen van eenige betekenis hadden ondervonden.

Stopzetting van verschillende bedrijven, vermeerderde werkeloosheid en prijsstijgingen waren verschijnselen, waarmede nu eenmaal iedere oorlog gepaard ging.

De economische politiek was er sedert de totstandkoming van het Duitse rijk dan ook niet op gericht om een gezond industrieel en agrarisch bedrijfsleven te stichten, dat in staat zou zijn de behoeften van een gemobiliseerde weermacht te dekken. Kort na 1880 werd voor het eerst de mogelijkheid geopperd, dat de voedselvoorziening van volk en leger in een toekomstigen oorlog onvoldoende voorbereid zou zijn. De vrees, voortkomende uit de in 1870—1871 opgedane ervaringen, dat leveranciers meermalen in gebreke bleven hun contracten na te komen, leidde tot een grondige herziening van de verplegingsvoorschriften.

De organisatie van den verplegingsdienst was gebaseerd op de stelling, dat de groote legers slechts voor een zeer

gering deel konden worden onderhouden uit de voorraden en de opbrengst van de gebieden, waar de strijd zich afspeelde; zij zouden hoofdzakelijk zijn aangewezen op aanvoer uit het achterland.

Voor de legerleiding, die in verband hiermede een onderzoek moest instellen naar de capaciteit van de nationale bedrijfstakken en de leveringsmogelijkheden van den handel, konden hierbij een voortdurende verandering in het bedrijfsleven en vooral een steeds toenemende graaninvoer niet verborgen verblijven.

In 1883 wees de Generale Staf den Minister van Oorlog op het gevaar, dat bij een twee-fronten-oorlog de graanbehoefte voor de bevolking en ook de geregelde aanvoer naar de legers, onvoldoende verzekerd waren. Na gehouden onderzoek gaf de Minister van Handel hierop als toelichting, dat weliswaar Duitschland voor een belangrijk aandeel op den aanvoer uit andere landen aangewezen was, doch dat hij de vrees voor tekorten in geval van oorlog geenszins deelde; omdat door het treffen van bijzondere maatregelen, zooals het uitbreiden van de met broodgraan betaalde oppervlakte en het uitvaardigen van uitvoerverboden, hieraan kon worden tegemoet gekomen. De Minister van Landbouw sloot zich hierbij aan.

Toen de Generale Staf hierdoor nog niet was gerustgesteld, werden door het D. V. O. gegevens verzameld en toonde eerstgenoemde aan dat, zelfs bij een absolute blokkade, de strijd gedurende negen achtereenvolgende maanden kon worden volgehouden, zonder dat van een ernstig tekort aan levensmiddelen sprake zou behoeven te zijn. De zaak bleef rusten tot 1891, ofschoon het steeds toenemende bevolkingsaantal een punt van voortdurende aandacht bleef uitmaken.

In navolging van Frankrijk, waarvan men wist, dat het met Belgische leveranciers contracten had afgesloten voor de levering van meel bij het uitbreken van een eventueel toekomstig conflict, werden door de Deutsche regering overeenkomsten gesloten met Antwerpen en Londen als

eerste en met de Donaulanden en Egypte als tweede verplegingsreserve. Toen daarna in het eigen land depôts waren ingericht, bestemd om de ingevoerde artikelen op te slaan en het vervoer en de verrekening daarvan nauwkeurig waren voorbereid, bleef het vraagstuk van de levensmiddelenvoorziening van de legers in oorlogstijd gedurende een tiental jaren rusten.

De ten aanzien van de marine getroffen maatregelen waren grootendeels een navolging van die, welke voor de landmacht waren bepaald, terwijl zij voor de gevallen, waarin zij in verband met het geheel andere karakter van den zee-oorlog, niet navolgbaar waren, toch op andere wijze doeltreffend waren geregeld.

In de eerste jaren van de twintigste eeuw was in de verhouding tusschen Engeland en Duitschland een merkbare verkoeling ontstaan. Toen het tijdstip, waarop de tweede Haagsche vredesconferentie zou worden gehouden, naderde, wenschte Duitschland daarbij goed voorbereid ten tooneele te verschijnen, omdat een gunstige regeling van het zee-recht voor dit land van het grootste belang was. Door zijn gestadige ontwikkeling van agrarische tot industriele en handeldrijvende mogendheid, werd het voortdurend afhankelijker van aanvoeren van voedingsmiddelen en grondstoffen van overzee, zoodat, nu een blokkade van de Noord- en Oostzeekusten niet langer uitgesloten was, Duitschland zich vanzelfsprekend de mogelijkheid van aanvoer over neutrale landen wilde verzekeren. Staatssecretaris Admiraal von TREPPE achtte zelfs een blokkade van Nederlandsche, Belgische en Deensche havens, hoewel onrechtmatig, allerm minst uitgesloten en verklaarde het steunen op dergelijke transporten, afgezien nog van talloze vervoer-storingen, welke zich zouden kunnen voordoen, onverantwoordelijk.

Na de voorbereidende besprekingen voor de Haagsche conferentie in 1906 werden, aangezien het kunnen beschikken over een uitgebreide verzameling statistisch materiaal voor het beoordeelen van Duitschland's voedselpositie in oorlogstijd, onontbeerlijk was, door den Minister van Oor-

log aan zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken vragen gesteld, betreffende de afhankelijkheid van de burgerbevolking op het gebied van de voedselvoorziening van den overzeeschen aanvoer, direct, dan wel via de neutrale havens, alsmede betreffende de mate, waarin de bevolking en de krijgsmacht uit de beschikbare voorraden en den nieuwen oogst zouden kunnen worden gevoed en ten slotte met betrekking tot de levensmiddelenvoorziening bij niet vrije zee over Oostenrijk-Hongarije.

Naar aanleiding van ter zake ingewonnen adviezen, kwam men aan het Departement van Binnenlandsche Zaken tot de slotsom, dat voor wat de vleesch-, groenten- en aardappelvoorziening betreft, de voorraden toereikend waren tot aan den volgenden oogst, doch dat wel met een slecht oogstjaar rekening moest worden gehouden, zoodat een oorlog niet langer dan een jaar zou mogen duren. Waar nu van militaire zijde, de vermoedelijke oorlogsduur zelfs korter werd geacht, vond men dus de resultaten van het onderzoek zeer geruststellend.

In 1908 werd op instigatie van den Staatssecretaris van Binnenlandsche Zaken VON BETHMANN HOLLWEG besloten, viermaal per jaar oogstramingen te doen plaats hebben en voorts regelmatig veetellingen en voorraadschattingen te doen houden. Bedoelde maatregelen hebben ten duidelijkste aangetoond, dat Duitschland zich in geval van oorlog niet voldoende bedruipen kon en hebben geleid tot verschillende pogingen en maatregelen om in dezen toestand verbetering te brengen, o.a. door kunstmatige stikstofbinding voor bemestingsdoeleinden, drogen van aardappelen, ontginning van veengronden, enz.

Aangezien door de tweede Haagsche Conferentie van 1907, aangevuld door de Londensche Zee-oorlogsrechtconferentie, onderscheid werd gemaakt tusschen absolute en relatieve contrabanden en nauwkeurig werd aangegeven, wat in den vervolge niet als contrabande zou worden beschouwd, waarbij o.m. kleeding en levensmiddelen tot de tweede en grondstoffen voor textiel-indu-

strie, olie-houdende vruchten, meststoffen en huiden tot de derde groep behoorden, terwijl bovendien werd bepaald, dat neutrale havens niet mochten worden geblokkeerd, kon Duitschland, afgezien van de vraag, of de contracteerende mogendheden de bepalingen al dan niet zouden eerbiedigen, over de resultaten van deze conferenties tevreden zijn.

Toen de tusschen de Departementen van Oorlog en Binnenlandsche Zaken gevoerde onderhandelingen, uit hoofde van gemis aan de vereischte samenwerking, nagenoeg op niets dreigden uit te loopen, werd door het eerstgenoemde de hulp van den Rijkskanselier en uiteindelijk van den Keizer ingeroepen, omdat men aan het Departement van Oorlog het spook van de hongerblokkade met angst en vreezen zag rondwaren.

Sedert 1911 mocht als vaststaand worden aangenomen, dat Engeland zich in een toekomstigen oorlog aan de zijde van Duitschland's tegenstanders zou scharen. Ook Italië's steun was onzeker, terwijl het gevaar voor een twee-fronten-krijg met Oostenrijk-Hongarije als bondgenoot, steeds dreigender werd. Frankrijk alleen vreesde men niet zoo zeer, doch de vermoedelijke deelname van Engeland was in staat om het zooeven genoemde spook op te roepen.

Ratificatie van het Londense verdrag had nog niet plaats gehad en zoowel gedurende den Italiaansch-Turkschen oorlog van 1911—1912, als in den Balkanoorlog van 1912—1913, had men zich niet aan de bepalingen daarvan gehouden. De politieke strooming in Engeland, welke tegen de bekrachtiging was, nam voortdurend toe en waar andere landen op het voorgaan van Albion in deze wachtten, had bij het uitbreken van den wereldoorlog de ratificatie van de verdragen nog niet plaats gevonden.

In zeer nauw verband met de voedings- en blokkade-aangelegenheid, stond de vermoedelijke duur van een toekomstig conflict. In 1890 nog schatte Veld-

maarschalk E. VON MOLTKE dezon op eenige jaren. Generaal VON SCHLIEFFEN en diens opvolger H. VON MOLTKE waren er echter ernstig van overtuigd, dat een toekomstige oorlog de moderne maatschappij dusdanig ontwrichten zou, dat, indien de beslissing niet spoedig zou vallen, het gansche volk daardoor ten gronde zou gaan. De geheele natie moest er daarom met uiterste krachtsinspanning naar streven om de organisatie van de weermacht aan dusdanig hooge eischen te doen beantwoorden, dat de tegenstander in enkele maanden zou worden vernietigd.

Door het plotseling uitbreken van den Balkanoorlog in den herfst van 1912 was de belangstelling voor de economische oorlogsvoorbereiding opnieuw gaande gemaakt. Ondanks de finantieele offers, die zij zou vergen en de mogelijkheid, dat het buitenland Duitschland van oorlogszuchtige bedoelingen zou beschuldigen, gaf het niet militaire deel van de overheid nu ook toe, dat voorbereidingen tot het instandhouden van de industrie en tot verzekering van de volksvoedselvoorziening in oorlogstijd zeer noodzakelijk waren. Zulks voerde tot het instellen van een commissie, waarin de militaire, zoowel als de daarvoor in aanmerking komende burger-elementen waren vertegenwoordigd, welke in December 1912 voor het eerst bijeenkomende commissie zich in een drietal subcommissiën splitste.

De vroegere terughoudendheid van het Departement van Binnenlandse Zaken had nu voor de grootst mogelijke medewerking plaats gemaakt.

De verantwoordelijke leiders van de regeering begonnen eindelijk te begrijpen, dat het hierbij niet slechts de behartiging van de belangen van de industrie en den handel betrof, doch dat het wel en wee van de gansche natie ermede gemoeid waren, doordat de geheele maatschappij zich in de jaren na 1870 had ontwikkeld tot een dusdanig gecompliceerd geheel van groote steden en dichte bevolkingcentra, waarin handel, industrie, finan-

tie- en transportwezen als raderen van een machine in elkaar grijpen om alle organen te voorzien van grondstoffen, hulpstoffen, fabrikaten en voedingsmiddelen en dat Duitschland aanstonds te midden van dit alles zou kunnen komen te staan als een geïsoleerd gebied, aangewezen om zichzelf te helpen. Een dergelijke geraffineerde hongerblokkade als die, welke de periode 1914—1918 ons te aanschouwen heeft gegeven, heeft niemand voorzien en daartegen zouden geen afdoende maatregelen te treffen zijn geweest.

De vleeschvoorziening werd door de hiervoren genoemde commissie niet somber ingezien. Het verbruik, dat in vrede-tijd voor 95 % door eigen opbrengst werd gedekt, werd verondersteld in oorlogstijd met 5 % te zullen toenemen, doch men hoopte door ontginning van veengronden een grooteren veestapel te kunnen vormen.

De aardappelvoorziening behoefde geen zorgen te baren, de groente-voorziening daarentegen meer, doch de meest duistere plek van het geheele vraagstuk was de voorziening van voedsel- en voedergranen. Ondanks ramingen en statistieken was men nog steeds niet voldoende op de hoogte van de capaciteit van den nationalen landbouw; eerst op 1 Mei 1914 werd een door den Rijksdag ingediend wetsvoorstel tot het vaststellen van voorraden granen en overige levensmiddelen zonder moeilijkheden aangenomen, doch begrijpelijkerwijze heeft het niet tijdig genoeg nut kunnen afwerpen. Wel lag in het voorjaar van 1913 reeds een graanuitvoerverbod bij het Departement van Binnenland-sche Zaken gereed. Verschillende crisismaatregelen werden voorbereid, doch men stuitte hierbij op enkele bezwaren, die zich eerst laten oplossen, wanneer de nood eenmaal aan den man is. Zoo kwamen en de inbeslagname van voorraden en de rantsoeneering eerst tot stand, toen Duitschland te kiezen had tusschen een oplossing zoeken en vinden of tenondergaan.

Het zou mij inderdaad wederom te ver voeren U te verhalen, hoe Duitschland er in dezen tijd voor stond met zijn

industrie en welke middelen het heeft moeten toepassen om zijn oorlogsbehoeften te verkrijgen en zijn industriele productie zoo goed mogelijk op gang te houden.

Met de voorraden was het zoo gesteld, dat voor iederen dienstplichtige een volledig stel kleeding en uitrustingsstukken was opgelegd en dat voor ieder onderdeel de vereischte bewapening, munitie, gereedschappen en voor ieder paard een volledig tuig gereed lag, een en ander met de bekende nauwgezetheid gerangschikt, onderhouden en beheerd. Om redenen van finantieelen aard beschikte men niet over een surplus van eenige beteekenis, zoodat de voorbereidingen, welke noodig waren om de productie tot haar maximum op te voeren en te behouden, van overwegende beteekenis waren, doch ook te dien aanzien werden alle te nemen maatregelen beïnvloed door het vaste geloof in een spoedig einde van den strijd, inplaats van rekening te houden met de mogelijkheid van een langdurigen, tallooze materialen verslindenden worstelkamp. Inderdaad waren in 1914 belangrijke hoeveelheden grondstoffen opgelegd en waren particuliere bedrijven contractueel tot levering aan het Rijk verbonden.

Men voorzag, dat een oorlog het maatschappelijk leven in ernstige mate zou ontwrichten en dat een groote werkloosheid het gevolg van het stilleggen van bedrijven zou worden en wellicht tot binnenlandsche onlusten aanleiding zou geven.

Inplaats van dit alles bracht de oorlog een toenemende vraag naar artikelen van allerlei aard mede, zoodat alle productiemiddelen en arbeidskrachten noodig waren om aan die vraag te kunnen voldoen, terwijl het gevreesde arbeidsgobrek in werkelijkheid op een gebrek aan arbeidskrachten uitliep.

Met de tusschen 1871 en 1914 plaats gehad hebbende verdubbeling van de bevolking en de ontwikkeling van Duitschland tot industrie- en handelsstaat, had de toename van de arbeidsbevolking geen gelijken tred gehouden, waardoor het zeer bezwaarlijk werd om bij het op de spits

drijven van de landbouwproductie in het gebrek aan arbeidskrachten te voorzien.

Het resultaat van al het hiervoren besprokene was in 1914, dat een opmarchplan gereed was voor de spoorwegtransporten van levensmiddelen naar de groote steden. Ten behoeve van de spoorwegen, vestingen, garnizoenen en een aantal industriecentra was een kolenvoorraad opgelegd, voldoende voor eenige weken. Het vraagstuk van de voedselvoorziening der groote steden, evenals het arbeidsvraagstuk waren overdacht, doch verder was men niet gekomen. Met het buitenland waren relaties met betrekking tot den aankoop van levensbehoefden aangeknoopt. Uitvoerverboden lagen gereed, evenals een besluit tot beperking van het gerstverbruik in brouwerijen en stokerijen.

Op 24 Juli 1914 gaf de Rijkskanselier opdracht om in Nederland graan aan te koopen, doch de Rotterdamsche voorraden waren reeds verdwenen. Slechts een gering gedeelte ervan had zijn weg naar Duitschland gevonden. Op het allerlaatste oogenblik, in het eind van Juli, kon de regeering te Berlijn zich een graanvoorraad verzekeren voor de eerste weken van de mobilisatie en den opmarch.

Wat de legerverpleging zelf aangaat, de tot het legerbestuur behoorende verplegingsorganen waren slechts met den aankoop van broodgraan en fourage belast.

De eigenlijke *Manschaftskost* werd door de korpsen zelf aangekocht, Leger-intendanten verleenden hierbij hun medewerking, voor zoover deze het afsluiten van contracten en het aankopen van vleesch betrof.

Vóór den oorlog beschikte men in Duitschland over een tweetal Leger-conservenfabrieken, voorts over voorraden meel, haver, rijst, peulvruchten en koffie. Rijst en koffie werden door tussehenkomst van commissonnairs door de zorg van de *Korpsintendanturen* uit het buitenland ingevoerd en in *Proviandämter* opgelegd. Ieder *Proviandamt* beschikte over een eigen *Erkundigungsbezirk*, waaruit het de benoodigde artikelen moest betrekken. De indeeling

had echter hoegenaamd geen gelijken tred gehouden met de wijzigingen, welke veertig tot vijftig jaren vóór den oorlog op landbouwgebied hadden plaats gegrepen, zij was bovendien te star en weinig geschikt om zich gemakkelijk aan de nieuwe toestanden aan te passen; het systeem leende zich dientengevolge totaal niet voor toepassing in oorlogstijd.

De verhoudingen tussehen het hoogere ambtenarenkorps, *de Intendanturverwaltungsbehörden* en de *mittlere Beamten* der *Proviandämter* was niet geheel juist en de geheele organisatie was te kleinzielig en berustte louter op bureaucratische beginselen.

De op het gebied van graan-invoer geldende handelspolitiek had het opleggen van voorraden ten zeerste bemoeilijkt.

De veldformatiën waren rijkelijk voorzien van stampersoneel uit de vredes-intendance-formatiën en de magazijnen uit het binnenland, zeer tot schade van deze.

De etappendiensten werkten reeds dadelijk verwarrend, zij wilden teveel verzamelen en werkten in hooge mate mede om handel en verkeer te ontwrichten.

Reeds gedurende den opmarsch konden de treinen van de korpsen en groote eenheden hun onderdeelen niet meer volgen, evenals de bakkerij-colonnes; zij ontmoetten veelal de troepen toen ze door eigen gebruik ledig waren; gedurende den terugtocht tussehen Marne en Aisne versperden zij de wegen van de troepen, die moesten leven van hun noodrantsoenen en van hetgeen zij buit konden maken. De troepen waren er ook totaal niet aan gewend, spaarzaam met hetgeen de streek opleverde, om te gaan. Haver werd later grootendeels voor menschelijk voedsel gebruikt, de paarden werden inplaats daarvan met ruw-suiker gevoerd. Met het algemeen welzijn werd weinig rekening gehouden, men zorgde in de eerste plaats voor het voorzien in de legerbehoefden.

Het cantine-wezen was een eenigszins ziekelijke uitwas geworden. De veldformatiën handelden eigenmachtig en

deden hun inkoop in het binnenland, met voorbijgaan van de aldaar gevestigde intendance-formatiën.

Tegen het einde van den oorlog had het leger 70—80 % van de hoofdvoedingsmiddelen, welke op vaderlandschen bodem werden voortgebracht of door de binnenlandsche industrie werden vervaardigd, noodig, hetgeen een enorme opoffering beteekende voor het niet militaire gedeelte van het Duitsche volk.

Het personeel in de magazijnen werd voortdurend verminderd, doordat allen, die maar eenigszins geschikt voor den dienst te velde waren, naar de fronten werden gezonden en door voor den velddienst ongeschikten werden vervangen, zonder dat er rekening mede werd gehouden, of deze voor den dienst bij den aan- en afvoer geschikt waren, welke dienst veel te veel als bijzaak werd beschouwd.

Naast de militaire discipline had een soort economische discipline moeten bestaan, welke haar grondvesten had behooren te hebben in de zelftucht van de hooge en lage bevelvoering. Deze tucht moet organisatorisch ontwikkeld zijn en zij laat zich uitsluitend in stand houden door het voorbeeld van de allerhoogsten, van hen, die van haar beteekenis doordrongen zijn, evenals van haar onmisbaarheid. Een Duitsch schrijver over dit onderwerp zegt: „*Ohne wirtschaftliche Manneszucht sind wir ins Feld gezogen, mit zerrütteten wirtschaftlichen Grundsätzen sind wir heimgekehrt*”. Zonder hierop in dit verband verder in te gaan, wil ik volstaan met te vermelden, dat eenige Duitsche schrijvers zich op weinig vleijende wijze uitlaten over de op verplegingsgebied getroffen maatregelen en over de vele onregelmatigheden en verspillingen, welke zoowel in het operatiegebied als in het etappengebied en het hart des lands hebben plaats gehad.

Het geheel was op onvoldoende wijze met de heerschende economische toestanden in overeenstemming gebracht, de voorschriften waren verouderd, de aankoop was te bureaucratisch geregeld, evenals trouwens het geheele systeem.

III. Het in 1914 in het Fransche leger, voornamelijk voor den bewegingsoorlog, geldende stelsel van legervoorziening, met name op intendance-gebied, heeft als gevolg van de stabilisatie van de fronten en de uit den langen oorlogsduur en het bijzondere karakter van dezen oorlog voortvloeiende factoren, belangrijke wijzigingen ondergaan, welke bij het hervatten van den bewegingskrijg, i.c. bij de vervolging, ongunstige invloeden hebben doen gelden.

De Fransche Intendance behoort tot de *Services de ravitaillement et d'entretien* en verricht ook in oorlogstijd diensten op comptabel en administratief gebied, welke niet onmiddellijk verband houden met de militaire operatiën.

Na 1870—1871 heeft zij behoord tot den Generalen Staf en werden haar leden gerecruteerd uit militaire kringen. Zij had echter een tweeledige taak als namens den Minister van Oorlog controleerend orgaan en tevens als orgaan, belast met de voorziening van de troepen.

In vreedestijd waren de intendance-formatiën onafhankelijk van de commando's, waarbij zij waren ingedeeld; in oorlogstijd waren zij daaraan ondergeschikt, hetgeen onvermijdelijk tengevolge had, dat er in vreedestijd wederzijds weinig neiging tot samenwerking bestond.

Men had ook niet voldoende rekening gehouden met de vele verbeteringen op technisch gebied, welke met betrekking tot de bewapening en spoorwegen waren toegepast en zoo liep het in 1870—1871 op een débâcle uit.

Van dien tijd af gaf men elk legerkorps de beschikking over de diensten en inrichtingen, welke het noodig had en door de wet van 1873, welke in 1882 door een nieuwe werd gevolgd, werd o.m. ten aanzien van de Intendance bepaald, dat alle diensten onder het commando, waarbij zij waren ingedeeld, werden gesteld.

Naast die van de Intendance, werden verschillende andere diensten opgericht, op welker uitgaven, zij contrôle uitoefende.

In 1914 berustte, en zulks is thans nog het geval, de organisatie van de Fransche Intendance op een scherp doorgevoerde scheiding, zooals men die, voor zoover mij bekend, in geen ander land kent, tusschen de leiding en het bestuur eenerzijds (*direction*) en de uitvoering van het door deze beraamde en bepaalde anderzijds (*gestion* of *exécution*).

De eerste heeft tot taak vooruit te zien, het *gouverner* daadwerkelijk te vereenigen met het *prévoir*, en beraamt de middelen om aan de behoeften tegemoet te komen, terwijl het betaalbaar stellen van de uitgaven door de uitvoerende organen geschiedt.

De *gestion* heeft in het algemeen meer een uitvoerende taak. Deze ontvangt de goederen, bewaart ze, wijzigt ze en geeft ze uit. Met een variatie op het beeld, dat men veelal ter verduidelijking van de begrippen strategie en taktiek pleegt te gebruiken, zou men kunnen zeggen, dat de eerste het hoofd en de tweede de arm voorstelt.

Tot de *corps de direction* behooren de intendanten, leden van het *corps de l'Intendance militaire*, welks officieren rangen bekleeden van *Intendant militaire adjoint* (kapitein), *Intendant militaire de 3e, 2e en 1e classe* tot en met *Intendant général de 2e en 1e classe* (*Général de Brigade* en *de Division*), welke titels in 1914 echter eenigszins anders luiden, nl.:

Adjoint de l'Intendance, Sous-Intendant Militaire de 3e, 2e, 1e classe, Intendant Militaire en *Intendant Général*.

De Intendance-officieren werden en worden gerecruteerd uit kapiteins van de korpsen en daarmee gelijkgestelde *officiers d'administration* der diensten, terwijl een gering aantal oudere kapiteins en jongere majoors der wapens en van de militaire administratie langs een korteren weg dan de gebruikelijke, tot den majoors- en den luitenant-kolonelsrang kunnen worden bevorderd.

Bij mobilisatie wordt dit beroepspersoneel aangevuld door personeel van de reserve en van de territoriale troepen, te zamen het *cadre auxiliaire* vormend, voorts met buiten

dienst zijnd intendance-personeel; dan wel met aan den rang van tweede en eerste luitenant geassimileerde *attachés d'Intendance*; deze zijn, naar aanleiding van een speciaal gehouden onderzoek, als zoodanig benoemde reserve-officieren van de wapens en diensten, die, hoewel uit een ontwikkeld en beschaafd milieu voortkomend, een eenigszins eigenaardige positie bekleeden, omdat zij eenerzijds tot de categorie der besturende intendanten behooren, anderzijds meer als leerling worden beschouwd en dientengevolge een beperkte bevoegdheid bezitten, maar toch ook geen uitvoerende werkzaamheden kunnen verrichten.

Het niet actieve personeel is gedurende den oorlog zeer in getalsterkte toegenomen, o.ä. omdat het moest worden ingedeeld bij nieuw gevormde eenheden en organen, die men in het achterland moest oprichten om ten behoeve van de legers de vereischte reserves aan te houden.

Het uitvoerend personeel omvatte in de eerste plaats de actieve administratie-officieren der Intendance met rang-övereenkomst van tweede luitenant af tot en met majoor. Zij waren verdeeld over drie gesloten korpsen van een bij de wet bepaalde sterkte, nl. *officiers des bureaux, officiers des subsistances* en *officiers de l'habillement et du campement*.

Eerstgenoemd korps leverde het lagere personeel voor de bestuursorganen, waarbij dit in het algemeen geen zelfstandige functie bekleedde. De beide overige korpsen vormden de uitvoerende organen en waren uit technici en gespecialiseerden samengesteld. Ook deze drie korpsen van officieren van administratie werden bij mobilisatie aangevuld door reserve-personeel.

In 1914 was de volgens de oorlogsbegroting aanwezige getalsterkte aan intendance-personeel, op grond van de wijsheid bedriegende bezuinigingsoverwegingen en niet-tegenstaande herhaalde tegenwerpingen van de zijde van de militaire autoriteiten, geringer dan die, welke wettelijk was vastgesteld, tengevolge waarvan men bij mobilisatie tot een ongewenschte verdeling van de beschik-

bare en door het aannemen van niet ten volle geschoolde krachten, beschikbaar komende functionarissen moest overgaan, daarbij alle daaruit voortvloeiende nadeelen in den koop nemende.

De talrijke administratieve, technische en overige werkzaamheden, alsmede de z.g. handlangersdiensten werden verricht door de bij de legers en overige groote eenheden tot administratieve verbanden — *détachements principaux* — vereenigde *sections de commis et ouvriers d'administration (C. O. A.)*; waaruit zoo noodig, onderafdeelingen — *détachements particuliers* — werden gevormd.

Deze detachementen waren, evenals onze detachementen eindstation der etappendirectie thans, te zwak, zoodat herhaaldelijk burger-hulpkrachten in dienst moesten worden genomen.

In 1914 bestonden de *C. O. A.* uit uitmuntend geschoold beroeps-, reserve- en territoriaal personeel, afkomstig uit alle jaarklassen, flinke vaklieden en goed onderlegd.

Teneinde de krachten aan het front op te voeren, zond men al spoedig de jonge onder hen te velde en verving hen door personeel van oudere jaarklassen, waardoor de genoemde formatiën zeer in waarde daalden en waardoor bij demobilisatie, toen het tot de oudere lichtingen behorende personeel van de *C. O. A.* naar huis werd gezonden en voor de afwikkeling van den dienst vervangen werd door van het front terugkeerende jonge strijdkrachten, die in de hun opgedragen zware werkzaamheden een vreemdsoortige belooning zagen voor hun aandeel in de behaalde zege, waarop ze meenden min of meer recht te kunnen doen gelden, zoodat begrijpelijkerwijze groote ontevredenheid ontstond.

De in 1914 in Frankrijk bestaande leger-organisatie was gegrond op een onderstelde mogelijkheid van een bewegingsoorlog in een noord-oostelijk operatiegebied, waarin men over een vrij dicht spoorwegnet en over goede wegen zou kunnen beschikken en hetwelk belangrijke hulpbronnen op agrarisch gebied opleverde.

Bij de legers en de divisiën bevond zich een *Chef*, bij de

legerkorpsen een *Directeur de l'Intendance*, die voor wat het gebruik van dezen dienst aan het commando ondergeschikt waren, doch waarvan de beide functionarissen bij de divisie en het legerkorps, aan dien van de naasthoogere eenheid in technisch opzicht verantwoordelijk waren.

Boven de legers stond, noch in 1914, noch gedurende den geheelen duur van den oorlog, een autoriteit, die in technisch opzicht de samenwerking tusschen de intendance-formatiën der legers tot stand bracht en die aan het opperbevel voorstellen kon doen, teneinde eenheid in het gebruik van de intendance-diensten der legers te verkrijgen. Toch heeft dit gemis zich sterk doen gevoelen en heeft men getracht daaraan op verschillende wijzen tegemoet te komen.

Bij iedere groote eenheid beschikte de chef (directeur) van den intendance-dienst over verschillende organen, als een exploitatie-groep (*groupe d'exploitation*) een kudde levend vee (*troupeau de bétail sur pied*), treinen (*convois administratifs*) en bakkerijen.

In de desbetreffende voorschriften was bepaald, dat aan den troep zouden worden verstrekt de gewone levensmiddelen (*vivres réglementaires*), t.w. brood, vleesch en zg. kleine levensmiddelen, als suiker, koffie, zout, gedroogde groenten en spek en dat uitsluitend op daartoe strekkende aanvragen zouden worden gezonden de reserve-levensmiddelen, ligstroo en brandstof, alsmede hooi en haver, benzine en smeermiddelen.

De commandanten van legers, legerkorpsen en divisien mochten de gewone levensmiddelen doen vervangen door andere van nagenoeg gelijke voedingswaarde, waartoe zij over de noodige gegevens beschikten. Bovendien werd aan troepencommandanten een genotmiddelenfonds verstrekt.

Aangezien men overtuigd was van den economischen rijkdom van de gebieden, waarin men zou opereeren, had men tevoren in groote lijnen kunnen bepalen, wat men ter plaatse zou kunnen verkrijgen door grondige exploitatie en daaruit kunnen afleiden, welke artikelen men uit het hart des lands zou moeten aanvoeren.

Gedurende de eerste drie oorlogsmaanden beantwoordde het stelsel van exploitatie van de plaatselijk aanwezige hulpbronnen, met als aanvulling de aanvoer uit het achterland, op welk gemengd systeem de organisatie der intendance-formatiën gegrond was, vrijwel aan de gestelde verwachtingen. De frontverstijving putte de bezette gebieden echter in hooge mate uit en de lange duur van den oorlog maakte het bovendien bezwaarlijk om afwisseling in de voeding te brengen.

Aanvankelijk werden brood, kleine levensmiddelen, spek en haver dagelijks automatisch per trein aangevoerd, met dien verstande, dat indien in de per leger bepaalde regelingsstations (*gares régulatrices*) geen tegenbericht was ontvangen, dagelijks uit deze inrichting een verplegings-trein (*train de ravitaillement quotidien*) naar de eindstations levensmiddelen (*gares de ravitaillement*) werd gezonden, beladen met een volledig dagrantsoen voor de effectieve sterkte der onderdeelen, welke op het desbetreffend station waren aangewezen. Indien die onderdeelen deze artikelen geheel of gedeeltelijk ter plaatse hadden kunnen verkrijgen, werd door hun verplegings-officieren alleen datgene ontvangen, dat nog benodigd was, terwijl het overblijvende naar het regelingsstation werd teruggezonden.

Dit systeem moest al zeer spoedig worden prijs gegeven, omdat hierdoor tal van zaken dagelijks automatisch naar het front werden gebracht, waaraan men aldaar geen behoefte bleek te hebben, terwijl het terugzenden ervan, veel verlies en bederf, alsmede een oneconomisch gebruik en oopenhooping van rollend materieel tengevolge had. Men noodzaakte nu voortaan de intendance-organen bij de fronttroepen, alles te ontvangen, wat aan de eindstations aankwam. Uitsluitend afval, waardelooze zaken, pakmid-delen, enz. moesten worden afgevoerd om in het binnenland zooveel mogelijk te worden gebruikt. Men voerde het stelsel van aanvoer op aanvraag door legerkorpsen, divisiën en overige bij eerstgenoemde eenheden ingedeelde

onderdeelen in, waardoor eerst na ongeveer 48 uren aan de door deze staven, troepen en treinen gedane aanvragen kon worden voldaan. Deze aanvragen geschieden, voor wat de dagelijks benoodigde artikelen betreft, door het vermelden van een getalsterkte aan personeel en paarden en voor wat de overige aangaat, door opgave van de in gewichtseenheid of inhoudsmaat uitgedrukte hoeveelheden van de artikelen, welke benoodigd waren.

Zoo werden levend vee, hooi en benzine nooit anders dan op aanvraag verzonden (*ravitaillement éventuel*), de overige artikelen derhalve alleen, indien deze niet ter plaatse konden worden verzameld.

Men bleef er echter zooveel mogelijk naar streven om van het land te leven en aan den aanvoer zoo weinig mogelijk cischen te stellen, althans voor wat betreft omvangrijke en moeilijk te vervoeren waren, als brandstoffen, ligstroom, e. a.

Zooals ik U reeds mededeelde, waren de door de zorg van den Minister van Oorlog verzamelde en ter beschikking van het opperbevel gestelde artikelen, reeds in vreedestijd opgelegd in *stations magasins*, welke op voldoende afstand van het operatiegebied gelegen waren en ten getale van twintig, tusschen Jura en Kanaal onderling door spoorwegen verbonden waren. Elk daarvan was bestemd om een vastgestelde sterkte aan menschen en paarden te voorzien, terwijl hun gezamenlijke sterkte de totale verplegingssterkte met een vijfde overtrof.

De uit deze inrichtingen afkomstige goederen werden, zooals wij reeds zagen, via de regelingsstations naar de eindstations gezonden.

Indachtig aan de in 1870—1871 opgedane ervaringen, beschikten de onderdeelen zelf over, onder een verplegings-officier tot een regimentstrein (*train régimentaire*) vereenigde verplegingsvoertuigen, waarmede de verplegingsartikelen of op de eindstations rechtstreeks uit den verplegingstrein werden ontvangen, dan wel, nadat zij bij te grooten afstand, tusschen eindstation en troep, of indien de

spoorwegen onbruikbaar waren, op de hierna te bespreken, bij de groote eenheden ingedeelde voertuigtreinen (*convois administratifs*) waren overgeladen, door deze naar de aanvullingsplaatsen levensmiddelen (*gares de ravitaillement*) werden gebracht.

De regimentstreinen bestonden uit twee gelijke sectiën, welke ieder, met uitzondering van vleesch, ten hoogste één dagrantsoen gewone levensmiddelen, althans aanvankelijk als zoodanig aangeduide, konden bevatten.

Deze beide sectiën werden dagelijks afwisselend aan de eindstations of aanvullingsplaatsen gevuld of bij de onderdeelen geledigd.

De sectie, welke den vorigen dag gevuld was, volgde als *section de distribution* in beginsel den troep, werd na aankomst in het kantonnement ontladen en werd dan *section de ravitaillement* en vulde den volgenden dag opnieuw aan. Op deze wijze kon iedere sectie dagelijks 30 tot 35 km. afleggen, zonder dat de andere voertuigtreinen behoefden te worden ingeschakeld.

De derde sectie, de *section de réserve*, bevatte geconserveerd vleesch, suiker en koffie, echter geen volledig rantsoen, doch slechts een aanvulling, geschikt om, indien de man een dagrantsoen reserve-levensmiddelen, inplaats van een dagrantsoen gewone levensmiddelen had verbruikt, met het niet verbruikte gedeelte van de gewone levensmiddelen, een nieuw reserve-rantsoen, waarin het *pain de guerre* tijdelijk door *pain biscuité* werd vervangen, samen te stellen.

Versch vleesch werd uit de hand uitgegeven voor den avondmaaltijd en voor den daarop volgenden morgenmaaltijd en werd op een speciaal daartoe ingericht voertuig van den gevechtstrein medegevoerd. Toen echter in den loop van den oorlog, de nieuw ingevoerde keukenvoertuigen bij den gevechtstrein werden ingedeeld, verkeerde men in staat om het vleesch gedurende den marsch te bereiden en werd het vleeschvoertuig van den gevechtstrein naar den regimentstrein

overgebracht en kon het vleesch des avonds voor den geheelen volgenden dag worden uitgedeeld.

Toen de zendingen uit het achterland voortdurend toenamen, zoowel wat hoeveelheid als wat volume betreft, werd het aantal voertuigen van den regimentstrein ontoereikend, om gelijktijdige aanvulling van de met het dubbele van het aantal spoorwegwagons, waarmede men vroeger aanvoerde, aangekomen artikelen en uitdeeling daarvan mogelijk te maken, zoodat men de beide sectiën reeds noodig had om te kunnen aanvullen.

Het behoeft geen betoog, dat in een bewegingsoorlog, waarbij de frontstabilisatie en de geringe afstanden van de eindstations tot de troepen de nadeelige gevolgen van dit alles niet gedeeltelijk hadden kunnen opheffen, deze veel en veel ernstiger zouden zijn geweest.

Men kon nu aan deze bezwaren tegemoet komen door zich te behelpen met gevorderde voertuigen en door de bij de divisiën en overige in legerkorpsverband georganiseerde onderdeelen ingedeelde treinvoertuigen (*convois administratifs*) over de regimentstreinen te verdeelen.

Gedurende den wereldoorlog is het contact tusschen de onderdeelen en de betrokken sectiën van deze regimentstreinen, dikwerf zeer moeilijk tot stand te brengen geweest.

Teneinde man en paard in bijzondere gevechtsondigheden te kunnen voorzien, waren deze uitgerust met duurzame levensmiddelen en fourage, waarvan zij één rantsoen bij zich droegen en welke zich voor het overige op de, althans bij de Infanterie, tot den gevechtstrein behorende, proviand- en bagage-voertuigen bevonden. Deze reserve-rantsoenen waren samengesteld uit *pain de guerre*, geconserveerd vleesch, soep-, koffie- en suiker-tabletten.

Hiervan bevonden zich in het algemeen twee rantsoenen bij den man en één haverrantsoen op de genoemde voertuigen.

Deze rantsoenen houden het midden tusschen ons reserve-rantsoen en ons noodrantsoen.

Teneinde aan de uit de veelvuldig voorkomende treinvertragingen voortvloeiende bezwaren het hoofd te kunnen bieden, waren de legers en de legerkorpsen bovendien nog voorzien van levensmiddelenreserves, de divisieën beschikten in 1914 echter nog over geen enkele verplegingsreserve.

Bij ieder legerkorps nl. was ingedeeld een reeds eerder door mij vermelde, uit twee sectiën bestaande paardenvoertuigentrein (*convoi administratif, C.V.A.D.*), welke sectiën ieder een dagrantsoen gewone levensmiddelen en vleeschenserven voor de totale sterkte van het legerkorps konden bevatten, terwijl daarenboven ieder leger de beschikking had over een aantal van dergelijke sectiën, hetwelk het dubbele bedroeg van dat der tot het leger behorende legerkorpsen, zoodat in totaal over een voor vier dagen toereikenden verplaatsbaren reserve-voorraad kon worden beschikt.

Alles bijeengenomen, voerden de troepen derhalve voortdurend een verplegingshoeveelheid levensmiddelen voor acht dagen binnen hun onmiddellijk bereik mede — 1 bij den man, 2 reserve-rantsoenen, minstens 1 rantsoen in de *section de distribution*, 4 in de *C.V.A.D.*, terwijl men bij de korpsen bij het aanbreken van den dag toch steeds over 4 van deze 8 rantsoenen, benevens over 3 rantsoenen haver kon beschikken.

In 1914 hadden alle voertuigen nog paardentractie.

Bij concentratie-vervoeren verstrekte men bovendien nog in afzonderlijke wagons of op afzonderlijke voertuigen geladen *vivres de transport* en *vivres de débarquement* van speciale samenstelling; gedurende troepen-autovervoeren achter de fronten, waarbij het niet mogelijk was, de treinen onmiddellijk te doen volgen, zg. *vivres de transport*, welke voorraden in het algemeen 4 levensmiddelen- en 3 fouragerantsoenen bevatten, terwijl in dergelijke gevallen de met paarden of met paardentractie uitgeruste onderdeelen, welke dus niet per auto werden vervoerd, op afzonderlijke, door den Legereommandant bepaalde, eindstations of uit legermagazijnen, het benodigde ontvingen. Vleesch werd steeds in geconserveerden vorm verstrekt.

Ook voerde men aan de gestabiliseerde fronten, met het oog op insluiting of bombardement de *vivres de secteur* in, welke uit één of meer dagrantsoenen reserve-levensmiddelen bestonden, terwijl men bij offensieve ondernemingen, welke in moeilijk begaanbare terreinen plaats vonden, den troepen een drie- of vierdaagschen voorraad van die levensmiddelen medegaf om te dienen als *vivres d'assaut* of *vivres légers*.

Gebrek aan paarden en aan voeder was oorzaak, dat men de zoeven besproken voertuigentreinen van de legerkorpsen over de divisiën moest verdeelen, waardoor het aantal derhalve tot de helft werd verminderd en waardoor in elk legerkorps voortaan slechts over een ééndaagsche reserve aan levensmiddelen en haver kon worden beschikt. Zulke had mede tengevolge, dat de reeds eerder op clandestiene wijze in of in de nabijheid van de eindstations ontstane levensmiddelen- en fourage-depôts, nu officieel werden ingevoerd en geleidelijk tot stationsmagazijnen (*magasins de gare*) werden uitgebreid, waarin een verplegingsvoorraad, voldoende voor één of twee dagen voor het geheele leger werd aangehouden. Men verving aldus feitelijk de verplaatsbare voorraden door vaste, hetgeen naast enkele voordeelen als mindere afhankelijkheid van de aankomst van de etappentreinen, vele nadeelen met zich bracht. Immers de aanvoer werd bij bewegingen der troepen veel moeilijker, de eindstations met hun filialen boden gemakkelijker te treffen doelen, de magazijnsvoorraden vielen spoediger in 's vijands handen, terwijl de dubbele overlading het stelsel samengestelder maakte.

In 1918 heeft men de *convoy's* geheel moeten opheffen, zoodat men in het geheel niet meer over verplaatsbare reserves kon beschikken, hetgeen zich, zooals ik reeds in den aanvang van deze voordracht vermeldde, wreekte toen men zich bij de vervolging van de Duitse legers door verwoeste landstrekken, steeds verder van zijn magazijnen verwijderde en door gebruikmaking van een onvoldoend functioneerenden aanvoerdienst met motortractie, noode en slechts

met zeer groote moeilijkheden, in de behoeften heeft kunnen voorzien.

Behalve aan levend vee, beschikten de legerkorpsen en de divisien aan het einde van den oorlog niet meer over reserves aan levensmiddelen en fourage; bij de divisien waren in totaal dertig paardenvoertuigen ingedeeld, echter zonder bepaald beladingsdoel, welke indien zij in hun geheel met levensmiddelen zouden worden beladen, nauwelijks een voor een halven dag voldoende voorraad voor de divisie of de overige niet in divisieverband georganiseerde onderdeelen konden bevatten.

Ieder legerkorps beschikte over twee sectien automobielen, voor alle doelen, welke tezamen een hoeveelheid levensmiddelen voor anderhalven dag, benevens haver, voor een divisie zouden kunnen laden, zoodat bij het legerkorps in totaal, indien geen der vervoermiddelen voor andere doeleinden zou worden gebruikt, een voor een dag toereikenden voorraad levensmiddelen, benevens haver voor twee divisien en de overige onderdeelen konden worden medegevoerd.

Het zal geen verder betoog behoeven, dat de behoefte aan de voormalige voertuigentreinen zich telkenmale, inzonderheid gedurende bewegingen, uitermate sterk deed gevoelen.

Met betrekking tot de levensmiddelen-reserves heeft zich in de laatste jaren van den oorlog in Frankrijk een nieuw begrip ontwikkeld en wel als gevolg van het feit, dat men aan het front alles moest ontvangen, wat uit het achterland werd gezonden, terwijl tusschen het indienen van de aanvragen en het ontvangen van de aangevraagde artikelen in den regel een tijdsruimte van 48 uren verliep, waarbij het opmerkelijk verschijnsel, dat de hoeveelheden van elk der dagelijks verbruikte levensmiddelen, geen gelijken tred hielden met de verplegingssterkten op dienzelfden dag, mede zijn invloed heeft doen gelden.

Men hield nl. op de eindstations of aanvullingsplaatsen *zg. volants de distribution* aan, en wel voorraden levens-

middelen en fourage, welke toereikend waren om gedurende één of twee dagen over een reserve voor ongeveer een tiende gedeelte van de betrokken verplegingssterkte te kunnen beschikken en welke werden ingevoerd op grond van zich telkenmale voordoende overschotten en tekorten. Zij deden dus min of meer dienst als reservoir.

Het exploiteeren van de plaatselijke bronnen geschiedde in het algemeen door aankoop of door vordering. In het algemeen zorgden de troepen voor de exploitatie van hun legeringsgebieden, de Intendance-formatiën hielden zich meer bezig met de groote en belangrijke voorraden in door de groote eenheden bezette gebieden, alsmede met het op sterkte houden van den voorraad levend vee.

Het exploiteeren van de bronnen in gebieden, welke door den vijand zouden worden bezet en waaruit de eigen bevolking zich terugtrok, geschiedde regelmatig door de Intendance, door het openen van markten en centra nabij de eindstations, waardoor hetgeen niet tijdig ter plaatse zou kunnen worden gebruikt, door de terugkeerende etappentreinen zoowel mogelijk kon worden teruggevoerd.

Zooals ik reeds eerder vermeldde, behoorde tot de organisatie van de Fransche legers de levend-vee-voorraad, welke de troepen tot zoo dicht mogelijk nabij de kantonnementen volgde. Men slachtte in de zg. *centres d'abat*. De vleeschvoertuigen vulden uiterlijk in den vroegen morgen aan om tijdig hun plaats in den gevechtstrein der onderdeelen te kunnen hernemen.

De invoering van automobielen maakte het later mogelijk, den afstand tussehen slachteentrum en troep te vergrooten, waardoor het eerste niet zoo veelvuldig behoefde te worden verplaatst. Bij de divisiën en overige tot het legerkorps behorende onderdeelen ingedeelde *troupeaux de bétail* bevatten een voorraad levend vee, welke verband hield met de verstrekking van een hoeveelheid vleesch voor het veldrantsoen voor de totale sterkte.

In vele gevallen werden alle bij het legerkorps ingedeelde *troupeaux* onder den zich bij de *éléments non endivisionnés*

(E.N.E.) bevindenden *sous-intendant* vereenigd. Het ver-
voer van het *centre d'abat*, naar z.g. *points de première destination*, geschiedde alsdan met een uit auto's samen-
gestelde *section de ravitaillement en viande fraîche*, welke
in het begin van den oorlog uit Parijzer omnibussen be-
stond. Op bedoelde punten werd het vleesch ter beschikking
van de divisien, enz. gesteld, die dit op door hun comman-
danten bepaalde *centres de livraison* aan de afzonderlijke
voitures à viande der korpsen overgaven. Indien niet leger-
korpsgewijze werd geslacht, wees men uitsluitend laatst-
bedoelde leveringscentra aan.

De bij het leger ingedeelde *troupeau de bétail* bevatte
driemaal zooveel personeel als die der divisie en had een
tweemaal zoo groote capaciteit. Deze diende in de eerste
plaats ter voorziening van de buiten legerkorpsverband tot
het leger behoorende onderdeelen — z.g. *éléments d'armée* —
en in de tweede plaats ter vorming van een van de ver-
plaatsingen van het leger afhankelijke vleeschreserve.
Deze *troupeau* bevond zich in den regel op een op ongeveer
20 km. centraal achter de divisien en *E.N.E.* gelegen punt
en voorzag door plaatselijke exploitatie, dan wel door het
in ontvangst nemen van volledige treinladingen uit het
regelingsstation en het te voet doorzenden daarvan, de be-
trokken divisien, enz.

Gedurende de frontverstijving werd in sommige legers
de geheele vleeschvoorziening door samenvoeging van alle
zich daarbij bevindende *troupeaux* geconcentreerd, het-
geen met het oog op de verwerking van de slahtafvallen
bovendien zeer gunstig was. Indien een leger zich ver-
plaatste, verloor de *troupeau de bétail* veel van zijn be-
teekenis en diende deze uitsluitend ter voorziening van de
legertroepen.

Het in het Fransche leger gebruikte brood was het zg.
pain biscuité, dat na te zijn gebakken, 36 uren moest
worden bewaard, alvorens te worden uitgegeven, dat een
zeer dikke korst had en dat zonder bezwaar 12 dagen
en langer kon worden bewaard. Indien het in de *stations*

magasins werd bereid, duurde het practisch 7 tot 8 dagen eer het door den man werd gebruikt en gedurende den oorlog werd het zeer dikwijls veel ouder verstrekt, omdat de overal tusschen de *stations magasins* en de opstellingsplaatsen van de regimentstreinen, uit vrees voor tekorten, aangehouden voorraden, doorgaans veel te omvangrijk waren.

De legerbakkerijen, welke in 1914 bij het leger waren ingedeeld tot een dubbel aantal van dat der tot het leger behorende legerkorpsen, bestonden ieder uit 32 ovens, waren duur, eischten veel brandstof en hadden geen groot rendement. Men verving ze dan ook spoedig door uitneembare metalen ovens — systeem Godelle — van grootere capaciteit, die zich per spoor of auto sprongsgewijze konden verplaatsen en gecentraliseerd werden opgesteld.

De uit 32 ovens bestaande bakkerijen, welke in drie dagen een voorraad voor vier dagen voor een uit 2 divisien samengesteld legerkorps konden vervaardigen, waren in staat met sprongen van 100 km., elke vier dagen een leger, dat zich dagelijks 25 km. verplaatste, te volgen. Gedurende den oorlog vestigde men deze inrichtingen in de buurt van een spoorweg en vervoerde het brood alsdan per spoor naar de troepen. Soms werd hun productie ter beschikking van het regelingsstation gesteld. De broodwagons werden in dit station, dan wel onderweg tusschen het regelingsstation en de eindstations aan de levensmiddelen-spoortreinen gehaakt.

In het begin van 1918 plaatste men de bakkerijen nabij het eindstation, doch dit bleek op den duur onhoudbaar te zijn met het oog op vijandelijke beschieting en luchtgevaar.

De meest practische toepassing ervan bleek te bestaan in het in gebruik nemen van de helft van het in totaal beschikbare materiaal bij het regelingsstation, waardoor aan de bezwaren van te oudbakken brood, afkomstig van de *stations magasins*, kon worden tegemoet gekomen en voorts in het beschikbaar houden van het overige gedeelte, ten-

einde het daarbij ingedeelde personeel en materieel spoedig te kunnen zenden naar bepaalde punten, waar behoefte aan een bakkerij-installatie bleek te bestaan.

De mij hedenavond toegestane tijd veroorlooft mij niet verder op den dienst bij de *stations magasins*, de *gares régulatrices*, eindstations, aanvullingsplaatsen, e.d. in te gaan.

Ik wil derhalve, althans voor wat Frankrijk betreft, volstaan met nog Uw aandacht te vestigen op een, hoewel niet geheel nieuw, toch als kind van den oorlog herboren instituut, dat van het cantine-wezen, dat in nagenoeg alle strijdende legers het licht heeft mogen aanschouwen.

Volgens de in 1914 bestaande bepalingen ontving de troep de gewone, dagelijkse levensmiddelen gratis en daarnaast een bedrag in geld, teneinde versnaperingen en kleine gerieflijkheden te kunnen aanschaffen. In het einde van 1914, toen men gedwongen was om zooveel meer uit het achterland aan te voeren, dreigde de soldaat de dupe te worden van de willekeur van kooplieden en trachtte men aanvankelijk hieraan van hoogerhand tegemoet te komen, door het instellen van bazar-auto's en magazijnen voor versnaperingen (*camions bazars et magasins d'ordinaire*). De eersten hadden ten doel de troepen te voorzien van allerlei artikelen, welke deze zich in een bewegingsoorlog zelf hadden kunnen verschaffen, terwijl de aanvankelijk uit de *stations magasins* voorziene *magasins d'ordinaire*, die vervolgens van speciale centra uit werden gevuld en onderhouden, bestemd waren om tegen betaling aan de manschappen de noodige artikelen te verschaffen, welke afwisseling in hun voeding konden brengen. De eerstgenoemde bazar-auto's beantwoordden al spoedig in het geheel niet aan het gestelde doel en hun exploitanten gingen tot buitensporigheden over.

Het was evenwel niet gemakkelijk om in het binnenland voortdurend aan de zeer aan wisseling onderhevige verlangens van de manschappen aan het front te voldoen. Spontaan als het ware doemden de talloze eantines op; in

November 1916 trof men ze aan van allerlei slag, zoowel bij de compagnieën, als bij de divisiën en bij de legerkorpsen. Van dien tijd af huldigde het legerbestuur het beginsel, dat alleen bij de groote eenheden cantines zouden worden ingericht, welke zoowel een commercieel als een administratief karakter zouden dragen en welke uit de *magasins centraux des ordinaires et des coopératives* zouden worden gevuld en onderhouden, waarvan er per leger één werd ingericht. De vroegere *magasins d'ordinaire* vervielen als zoodanig, werden filialen van het *magasin central*, doch behielden hun verwarring stichtenden naam. De centrale magazijnen stonden onder het gezag van den legerintendant, behoorden bij het regelingsstation en hadden filialen bij de eindstations.

Het cantine-wezen was een eigenaardige instelling, waardoor enerzijds rekening moest worden gehouden met den smaak en de belangen van de strijders aan het front, anderzijds met toestanden op militair gebied en verhoudingen en gebeurtenissen op het gebied van den zoozeer ontwrichten handel. Het heeft niettemin, ondanks de tallooze moeilijkheden, welke het het hoofd heeft moeten bieden, uitmuntende diensten aan den *poilu* bewezen.

Per leger was eveneens opgericht een *coopérative d'habillement*, waaruit officieren en onderofficieren tegen betaling kleeding, enz. konden ontvangen.

IV. Ook ten aanzien van de Duitsche strijdmacht kan in het algemeen hetzelfde worden opgemerkt.

Als gevolg van onvoldoende voorbereiding op ander dan militair gebied en van de uitwerking der blokkade, heeft het Duitsche volk zich ontzaggelijke offers moeten getroosten.

Met betrekking tot het in vreedstijd met bijzondere zorg opgeleide en geschoolde personeel der Duitsche Intendance moet onderscheid worden gemaakt tusschen de Intendance-ambtenaren van de *Feldverwaltungsbehörden* van het veld-

leger eenerzijds en de *Stellvertretende Intendanturen* voor het bezettingsleger, de territoriale troepen en voor den verplegingsdienst in het hart des lands anderzijds.

De niet tot het korps beroepsofficieren behoorende, doch in hun functiën aan militaire rangen geassimileerde Intendance-ambtenaren van de *Feldverwaltungsbehörden*, waartoe, behalve de Intendance, ook andere diensten behoorden, waren, vooral gedurende de eerste maanden van den oorlog, voornamelijk beroeps-verplegingsambtenaren, in vredes-tijd met de legerverpleging belast en met de oorlogsvoor-bereidingen op verplegingsgebied. Zij werden gerecruteerd uit beroepsofficieren van de wapens en uit burger-ambte-naren en tot verschillende rangen bij de Intendance be-noemd.

Naast deze hooge ambtenaren kende men de middelbare, alsmede lage ambtenaren, welke laatsten meerendeels af-komstig waren uit dienstplichtigen, die uit hoofde van hun burgerberoep min of meer voor deze diensten waren aan-gewezen.

Een scherp onderscheid tussehen beroeps- en reserve-personeel was vrijwel niet te maken, een groot deel van de intendance-functionnarissen was in oorlogstijd feitelijk be-roeps-intendant en reserve-officier.

De met den veldverplegingsdienst belaste organen, de *Feldintendanturen*, bestonden uit den *General-Intendant des Feldheeres* bij het *Grosze Hauptquartier (G.H.Q.)*, die naar door de opperste legerleiding te geven aanwijzingen, met de algemeene leiding van de verpleging van het veld-leger was belast en een schakel vormde tussehen den Minister van Oorlog en de verschillende *Feldintendanturen* bij de legers, legerkorpsen en divisiën, alsmede bij de militaire spoorwegdirectie en de etappen-inspectiën. De verplegingsofficieren en de kwartiermeesters, hoewel geen deel uitmakend van het ambtenarenkorps der Intendance, waren onder de troepencommandanten staande, onderschei-denlijk de uitvoerende verplegingsorganen van de korpsen en de comptabele ambtenaren, belast met het beheer van

de oorlogskas, zoodat verpleging en administratie gescheiden waren gehouden.

De *Stellvertretende Intendanturen*, die in het hart des lands achterbleven, behoorden gedeeltelijk tot de *Intendanturen* van de legerkorpsen, welke gesplitst werden in de reeds genoemde *Feldkorpsintendantur* en de *Stellvertretende Intendantur*, welke de verplegingsbelangen van het betrokken legerkorps behartigde. Deze *Intendanturen* waren o.m. belast met het binnen het *Verwaltungsbereich* bijeenbrengen van levensmiddelen-voorraden, het vullen van magazijnen, het doen bereiden van beschuit voor de aanvulling van noodrantsoenen, het afsluiten van contracten met particuliere industrieën voor de levering van conserven, met het organiseeren van een algemeene reserve aan beladen verpleginstreinen, met het in bedrijf stellen en houden van alle oorlogsverplegings-inrichtingen, provianddepôts, enz., enz.

Van bevoegde zijde vernam ik, dat men in het begin van den oorlog de keuring van artikelen, zooals leder, enz., aan reserve-officieren heeft opgedragen, die in vreedstijd in daarmede verwante bedrijfstakken werkzaam waren en met de leiding van deze diensten de ouderen onder hen heeft belast. Volgens de bewering van een dezer laatsten, zou deze handelwijze volkomen mislukt zijn.

Bij het Duitsehe leger heeft het beginsel voorgezetten om de verpleging buiten de grenzen van het eigen land, zoo veel mogelijk uit de ter plaatse aanwezige voorraden te doen geschieden, terwijl het ontbrekende uit het etappen-gebied of uit het hart des lands zou worden aangevuld. Zoo beschikte men bijv. per leger over zeven, weliswaar niet moderne etappenbakkerijen om zoo noodig in de brood-behoefte te kunnen voorzien.

Reeds in de eerste fasen van den oorlog deed zich op nagenoeg alle fronten het verschijnsel voor, dat de legers zich niet, of op hoogst onvoldoende wijze binnen de grenzen van hun, nagenoeg met hun legeringsgebied samenvallend verplegingsgebied, van het benoodigde konden voorzien.

Tijdens den geheelen duur van den oorlog, toen de Duitsche strijdmacht zich, op de Elzas-bezetting na, op vijandelijk gebied bevond, waren het operatiegebied en het hart des lands scherp gescheiden. Het Veldleger was ondergeschikt aan de opperste legerleiding, de bezettingstroepen en de reserve-formatiën, alsmede alle takken van legervoorziening, ressorteerden onder den Minister van Oorlog, terwijl tussehen beide autoriteiten nauw contact bestond.

Sommige schrijvers oordeelen, dat het beter zou zijn geweest, dat de Minister, die als politieke bewindsman aan het parlement verantwoording verschuldigd was, eveneens onder de legerleiding zou hebben gestaan.

De geheele aan- en afvoerdienst van het Veldleger ressorteerde onder den *General-Quartiermeister*, aan wien een *General-Intendant des Feldheeres* en andere soortgelijke functionnarissen op verschillend gebied waren toegevoegd.

Hij gaf de algemeene richtlijnen aan voor de legervoorziening, het beheer van het bezette gebied en werkte o.a. nauw samen met den Chef van den spoorwegdienst, die onmiddellijk ondergeschikt was aan den Chef van den Generalen Staf van het Veldleger.

De voedselvoorziening werd voor het Veldleger geregeld door genoemden *General-Intendant*, door het Ministerie van Oorlog voor de troepen in het binnenland en met de industrie door middel van oorlogsvoedselbureaux, welke ook voor de voeding van de bevolking in het eigen land zorg droegen.

De voornaamste practische voorzieningen in personeelen en materieelen zin, voorwat den aanvoerdienst betreft, berustten bij de *Armee-Oberkommando's* en op soortgelijke wijze bij de daarbij ingedeelde *Armeekorps* en *Divisionen*. Aan het hoofd daarvan stond bij het leger de *Oberquartiermeister*, bij de *Generalkommando's* der legerkorpsen en Divisiën de *Quartiermeister*. Eerstgenoemde beschikte voor alle takken van aanvoer en voor het beheer (*Verwaltung*) binnen het legergebied over bijzondere functionnarissen en staven, waarvoor het aantal in den stellingoorlog en ge-

durende groote operatieve ondernemingen veelal zeer groot was.

Zoo zorgde de *Armee-Intendant*, naar aanwijzingen van den *Oberquartiermeister* voor de verpleging van het leger met levens- en genotmiddelen, kleeding, uitrusting, enz. en richtte daartoe *Armee-Verpflegungslager*, *Armee-Viehparke*, *Armee-Marketendereien*, *Materialienlager*, *Bekleidungs-lager*, enz. op, uit welke inrichtingen de overeenkomstige instellingen bij de legerkorpsen en divisïën werden voorzien.

Ook voerde hij het oppertoezicht over het landbouwkundig gebruik van het bezette gebied en leidde zelfstandig de gezamenlijke geldhuishouding. Met betrekking tot den aanvoerdienst van het leger, stelde hij zich met den *General-Intendant* van het veldleger in verbinding, die hem bepaalde *Nachschubverpflegungsstellen der Heimat* aanwees en voor de vulling daarvan zorgde. Van hieruit werden op aanwijzingen van den *Oberquartiermeister*, zoodoorging per spoor of veldspoor, de levensmiddelen en fourage naar de *Ausgabestellen* verzonden. Desgewenscht werden *Zwischenlager* ingeschoven.

Ingeval vervoer per spoor plaats vond, werden aan den transport-officier bij het leger alle transporten aangevraagd, welke naar gelang van de plaats, welke zij op de *Dringlichkeitsliste* hadden verkregen, achtereenvolgens werden uitgevoerd. Indien verder vervoer met treincolonnes noodzakelijk was, geschiedde zulks door tusschenkomst van de commandanten der auto- of paardentransportecolonnes.

Op dergelijke wijze, doch op kleiner schaal, verliep de dienst van de *Quartiermeister* bij de legerkorpsen en divisïën. Deze waren ondergeschikt aan de Chefs van de Generale staven bij de eenheden, waartoe zij behoorden, met wie zij nauwgezet samenwerkten.

In den wereldoorlog bestonden bij het Duitsche leger nog bijzondere etappen-inspectiën of -commando's, die onder den *Oberquartiermeister* stonden en bestemd waren om als uitvoerende organen van den aanvoerdienst werkzaam te

zijn. Zij hadden in vele opzichten een gelijke bezetting als de onder den *Oberquartiermeister* staande afdeling. De tot deze inspectiën behorende werkzaamheden gingen automatisch op de afdelingen van den *Oberquartiermeister* over en werden zelf min of meer bestuursorganen. Zij hebben in het algemeen niet voldaan.

De vleeschvoorziening geschiedde van uit in het hart des lands aanwezige depots, terwijl men bij voorkeur duurzame vleeschsoorten verstrekte.

Bij mobilisatie ontvingen de troepen uit de garnizoensverplegingsmagazijnen de met geringe verschillen voor mobiele en niet-mobiele onderdeelen vastgestelde *Feldkost*, welke gesplitst werd in de *Brotportion* en de *Beköstigungsportion*, welke laatste uit vleesch, peulvruchten, aardappelen en kleine levensmiddelen bestond of uit artikelen, welke ter vervanging daarvan moesten dienen. De paarden ontvingen uit de garnizoens-fouragemagazijnen het *Kriegsration* haver, hooi en stroo.

Gedurende het veelal langdurige treinvervoer tusschen de mobilisatie-centra en de concentratiegebieden ontvingen de troepen tot den vierden mobilisatiedag de *Beköstigungsportion* uit bij daartoe geschikte stations ingerichte vredesverplegingsinrichtingen; de *Brotportion* werd bij het begin van het transport medegegeven.

Van den vierden mobilisatiedag af, werden de troepen op transport verpleegd uit de inmiddels tot *Kriegsverpflegungsanstalten* georganiseerde en op volle capaciteit gebrachte vredesinrichtingen, welke in *volle Kriegsverpflegungsanstalten*, *Kaffeeküchen*, *Marktendereien* en *Tränk-anstalten* werden onderscheiden.

Behalve brood, haver en hooi, nam de troep de uit beschuit, vleesch- en groentenconserven, koffie en zout bestaande *eiserne Portionen* mede, en wel bij het veldleger ten getale van drie volledige rantsoenen per man en 1,5 tot 3 *eiserne Rationen* per paard. Bij de onbereden korpsen droegen men twee rantsoenen in den ransel en bevond er zich één op den keukenwagen, bij bereden onderdeelen voerde men

een volledig rantsoen, alsmede een vleesch- en groentenconservenrantsoen in de zadeltassen mede, voorts een volledig rantsoen op den proviandwagen, terwijl de haver-rantsoenen gedeeltelijk over de voertuigen waren verdeeld en gedeeltelijk op de paarden waren geborgen.

Per man beschikte men aldus over zes, per paard over vier rantsoenen, de noodrantsoenen niet medegerekend.

Voorts werden nog op de proviandwagens, waarbij per bataljon een cantinewagen was ingedeeld en op de haverwagens levensmiddelen, brood en haver voor den tweeden verplegingsdag medegevoerd.

Als verplegingsstelsel werd toegepast de kwartierverpleging, al dan niet gecombineerd met magazijnsverpleging, welke grootendeels op aanvoer uit het achterland berustte en ten slotte kende men geldelijke bedragen toe, welke konden worden gebruikt om òf door de onderdeelen rechtstreeks, òf door de zorg van de betrokken intendanten, via het plaatselijk bestuur, levensmiddelen aan te schaffen.

De magazijnsverpleging, nl. de verpleging uit *Feldmagazine*, kon wederom in drie soorten worden onderscheiden, nl. die waarbij de magazijnen door directen aankoop door de Intendance, dan wel door de commandanten van de onderdeelen geschiedde en die, welke in vijandelijk gebied, naar door het legercommando te stellen regelen, door middel van requisitie werden gevuld en ten slotte magazijnen, welke door de zorg van den Etappen-intendant door aanvoer uit het binnenland werden voorzien.

Vanuit het hart des lands werden de voorraden via een per legerkorps aangewezen *Etappenanfangsort* door het etappengebied naar een nabij het operatiegebied gelegen *Sammelstation* — evencens per leger bepaald — vervoerd. In de nabijheid hiervan bevonden zich *Provianddepots* en *Ersatzmagazine*. Vanuit dit regelingsstation werden de artikelen naar in het operatiegebied gelegen *Etappenhauptörter*, overeenkomend met onze eindstations, gebracht welke meestal ten getale van één per leger werden aangevoerd.

Van het *Etappenhauptort* werden de goederen per spoor of smalspoor naar het *Etappenmagazin* gevoerd, waarvan er voor ieder legerkorps één was bepaald. Van hieruit werden de zendingen door de *Verpflegungskolonnen* van de troepen, al dan niet bijgestaan door de *Etappen-Fuhrparkkolonnen*, gebracht naar de *Feldmagazine*, waarvan er in den regel per divisie één aanwezig was.

De *Verpflegungskolonnen* der legerkorpsen bestonden uit *Proviand-* en *Fuhrparkkolonnen*, welke uitsluitend in gewicht en samenstelling van de voertuigen verschilden.

Deze colonnes waren bovendien beladen met een te verschen vierdaagschen voorraad levensmiddelen, alsmede met haver voor drie dagen voor het legerkorps.

Uit de *Feldmagazine* werden de verplegingsmiddelen door de proviand- en haverwagens der onderdeelen naar de binnen het bereik van de troepen gelegen *Ausgabestellen* of *Proviandämter* gebracht, alwaar zij ten slotte den troep bereikten.

De benodigde kleeding en uitrusting werd uit de oorspronkelijk in de nabijheid van de legers opgestelde *Armeebekleidungsdepots* aangevoerd, welke van 1915 af meer achterwaarts werden verplaatst, en waaruit de per leger opgerichte *Kriegsbekleidungsämter* werden voorzien.

In den beginne was ieder troependeel aangewezen op de stamonderdeelen in het binnenland; later werden meer centrale *Bekleidungsämter* per legerkorps ingericht. De dislocatie veroorzaakte zeer langdurige transporten.

Groote moeilijkheden, welke zich voordeden met betrekking tot kleeding, uitmonstering en tal van andere zaken, noodzaakten in September 1915 het algemeen invoeren van een eenvoudige velduniform, waartegen van de zijde van verschillende wapens groote tegenstand ontstond. Spoedig moest men ook tot een uitgebreide toepassing van Ersatzstoffen, kunstwol, enz. overgaan.

Ten behoeve van de in de Karpathen, Roemenie, Servie en Macedonie gelegerde troepenmachten, werden door het *Armeedepot* verschillende *Bekleidungsnebendepots* inge-

richt, terwijl in Weenen en Boedapest een Duitsche *Bekleidungsstelle* voor doorreizende militairen was opgericht.

De aanvoer van benzine, banden, bedrijfsstoffen, enz., alsmede van cantinewaren, had geleidelijk zulke groote afmetingen aangenomen, dat daarvoor afzonderlijke treinen moesten rijden. Zulks was eveneens het geval met den afvoer van onbruikbaar, te herstellen en vernieuwen materiaal, welke in hoofdzaak langs de etappenlijnen plaats vond.

Treft men in verschillende werken en geschriften nu eens zeer verspreid voorkomende, dan weer meer systematisch geordende mededeelingen aan, betreffende den dienst van den aan- en afvoer in den wereldoorlog, omtrent de wijze, waarop de op de aanvullingsplaatsen ter beschikking van de onderdeelen gestelde levensmiddelen, na de benoedigde bereiding te hebben ondergaan, in het bezit van den soldaat geraakten, kan men hier en daar iets in z.g. oorlogsromans vinden, een eenigszins aaneengesloten verhaal daarover komt, voorzoover mij bekend is, in de oorlogslitteratuur niet voor. Ik mocht echter van een Duitsch reserve-officier, die gedurende den geheelen oorlog als *Kompagnie-Führer* aan het Westfront heeft gediend, het volgende vernemen:

„De verpleging van de voorste linie geschiedde compagniesgewijze door de keukenvoertuigen. Deze reden „meestal 's nachts zoo dicht mogelijk tot in de stelling. „Aangezien de opmarschwegen naar menige stelling veel „vuldig onder zwaar vijandelijk artillerievuur gelegen „waren, en de vijandelijke stelling zich veelal zoo dicht bij „de onze bevond, dat het geluid van een rijdenden keuken- „wagen, niettegenstaande de raderen met stroo omwikkeld „waren, alsmede het geraas, dat met het uitgeven van „spijzen onvermijdelijk gepaard ging, tot den tegenstan- „der doordrongen, waardoor regelmatig zwaar vuur op de „keukenwagens en stelling werd gebracht, kwam het voor, „dat de veldkeukens 1 tot 3 km. achter de stelling in een „boschperceel of achter muurbrokken van een in elkaar ge-

„schoten gehucht of in een of andere terreindekking wer-
„den opgesteld.

„In dergelijke gevallen en in het algemeen in tijden van
„verhoogde gevechtsvaardigheid, werden door de com-
„pagnie etendragers aangewezen, die in groote uit vertind
„ijzerblik vervaardigde en goed afsluitbare ketels, de ver-
„plegingsartikelen bij de achterwaarts opgestelde keuken-
„wagens moesten halen.

„In het algemeen heeft deze methode goed voldaan. Toch
„is het bij mijn compagnie herhaaldelijk voorgekomen, dat
„aan de etendragers, door een spervuur van de vijandelijke
„stelling uit, den terugweg naar de compagnie tot aan het
„aanbreken van den volgenden morgen werd afgesneden.

„Bij het krieken van den dag werd het spervuur, dat als
„een min of meer nerveuze uiting moet worden beschouwd,
„gestaakt, doch de etendragers konden natuurlijk niet door
„het onbedekte terrein terugkeeren en zij waren dienten-
„gevolge gedwongen, tot het weder invallen van de dui-
„ternis in hun dekking te verblijven.

„Een anderen keer brak plotseling een vuuroverval boven
„onze stelling los, alvorens de etendragers waren terug-
„gekeerd. Twee van hen werden zwaar gewond, den overigen
„gelukte het de stelling weder te bereiken met het verlies
„van het eten, zoodat de compagnie wederom meer dan
„24 uur van levensmiddelenaanvoer verstoken bleef.”

Nu ik U een en ander omtrent de legervoorziening aan
Fransche en Duitsche zijde heb medegedeeld, zou ik U
gaarne iets vertellen omtrent hetgeen bij de overige ge-
allieerde en entente-legers op dit gebied heeft plaats ge-
vonden. Eenerzijds vrees ik daardoor te veel in herhaling
te zullen vervallen, anderzijds moet ik uithoofde van tijds-
gebrek hiervan afzien.

**V. Hoewel de in de desbetreffende voorschriften neer-
gelegde beginselen betreffende den dienst van den aan-
en afvoer en van de verpleging van het Nederlandsche
leger, zich aanpassen aan de, door de aan den wereld-**

oorlog deelgenomen hebbende legers te dien aanzien opgedane ervaringen, dient deze aangelegenheid van een zuiver nationaal standpunt uit te worden beschouwd, waarbij naast een alleszins voldoende voorbereiding op militair gebied, een even deugdelijke voorbereiding op economisch en industrieel gebied onontbeerlijk is, opdat onze weermacht voortdurend in staat verkeere om onze onafhankelijkheid te verzekeren.

Mijnheer de Voorzitter,

Aan hetgeen ik hedenavond heb medegedeeld omtrent de verschillende zaken, welke op het gebied van de legervoorziening in den wereldoorlog op den voorgrond zijn getreden, wil ik thans een beknopte beschouwing vastknoopen betreffende het in Nederland van kracht zijnde stelsel, waarbij ik mij in alle bescheidenheid veroorloven zal, mijn zienswijze omtrent enkele der daaraan ten grondslag liggende beginselen uiteen te zetten.

In het bij mobilisatie voor het Nederlandsche leger in werking tredende stelsel van aan- en afvoer, zooals dit is omschreven in de in 1931 verschenen voorschriften *E t a p p e n - e n V e r k e e r s d i e n s t* (V. E. V.) en *A a n - e n A f v o e r* (V. A. A.), alsmede in eenige andere voorschriften, als bijv. het *V o o r s c h r i f t b e t r e f f e n d e d e n G e n e e s k u n d i g e n D i e n s t b i j d e L a n d m a c h t o p v o e t v a n o o r l o g* en het niet meer volkomen op de hoogte van den tijd zijnde *V e r p l e g i n g s v o o r s c h r i f t*, berust de zorg voor het aanschaffen en aanmaken van alle legerbehoefte bij onder den Minister van Defensie ressorteerende autoriteiten, n.l. voor wat de door de Intendance te verstrekken levensmiddelen, fourage en overige intendance-materialen betreft, bij den Hoofdintendant.

De aan het leger te verstrekken goederen, enz. worden in het algemeen opgelegd in zich in het hart des lands

bevindende hoofdmagazijnen en beheerd door genoemde autoriteiten.

Onder de rechtstreeksche bevelen van den Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht is de Directeur van den Etappen- en Verkeersdienst (D.E.V.), als Hoofd van de Hoofdafdeeling van dien naam van het Algemeen Hoofdkwartier (Etappendirectie), belast met de leiding van den etappendienst in zijn vollen omvang en voert hij het bevel over de tot dien dienst behoorende organen.

Voor zeer spoedige uitgifte bestemde voorraden kunnen door de verzamelende en beheerende autoriteiten aan den D.E.V. worden overgegeven. Zij worden opgelegd in etappenmagazijnen en beheerd door onder den D.E.V. ressorteerende autoriteiten, en wel voor wat de Intendance betreft door den Etappen-intendant, die aan het hoofd staat van de Afdeling Intendance van de Etappendirectie.

Aanvoer naar de onderdeelen van het leger geschiedt uit etappenmagazijnen, dan wel in sommige gevallen rechtstreeks, op aanvraag van den Etappen-intendant aan den H.I., uit hoofdmagazijnen. De etappendirectie is verdeeld in sectiën en afdeelingen, tot welke de afdeeling Intendance o.m. behoort.

In de standplaats van deze afdeeling bevinden zich de voornaamste etappenverplegings-inrichtingen, nl. etappenlevensmiddelenmagazijnen, etappenkleedingmagazijnen, -bakkerijen, -slachterijen, -graanmagazijnen en vele andere, terwijl in die magazijnen een verplegingsvoorraad van bepaalde sterkte wordt opgelegd.

De Etappen-intendant regelt, behalve de dagelijksche automatische verstrekking van levensmiddelen en fourage, in den vorm van etappenrantsoenen, artikelsgewijze verpakt in z.g. eenheidsverpakkingen, voor de organieke sterkte der onderdeelen, alsmede die van kleeding, uitrusting en overige intendance-goederen, welke uitsluitend op door de korpsen gedane aanvragen plaats vindt en

stelt kortom alles in het werk, hetgeen een goede verpleging van de troepen kan bevorderen.

De verzending van de levensmiddelen, fourage en overige intendance-goederen naar de strijdmacht geschiedt in den regel van de standplaats van de afdeeling uit, en zooals ik reeds opmerkte, in enkele gevallen rechtstreeks uit een hoofdmagazijn, per etappenlevensmiddelen-trein of etappenverplegingstrein (etappenvaartuigentrein, etappen-autocompagnie) naar de plaatsen, waar deze artikelen door de onderdeelen van het Veldleger, n.l. de D.Gn., Lt.B. en de overige tot het V.Lr. behorende formatiën, in ontvangst worden genomen, n.l. de door den D.E.V., in overleg met den C.V., bepaalde eindstations (havens, punten) levensmiddelen. Dit in ontvangst nemen op de eindstations levensmiddelen (eindst. lm.) geschiedt door de levensmiddelen-treinen van de korpsen, — proviand- en haverwagens — zelf, dan wel, indien de afstand van een eindst. lm. tot de kantonnementen van de korpsen of tot deze in opmarsch, althans in beweging zijnde onderdeelen te groot is om door voertuigen met paardentraction te worden afgelegd, door de onderdeelen van de bij de D.Gn. ingedeelde autobataljons (Aut. B.) (Aut. comp. — Lt.B., Aut. Reg. voor overige formatiën van het V.Lr.), in welk geval het overnemen van het aangevoerde door de levensmiddelen-treinen der korpsen plaats vindt op daartoe in den regel door den D.G.C., (C.Lt.B., C.V.) aangewezen aanvullingsplaatsen levensmiddelen (av.lm.).

Kleeding, schoeisel, nachtleger, ledergoed en overige artikelen, worden, indien zij niet door de in de nabijheid van den troep aanwezige werklieden kunnen worden hersteld, door andere vervangen en vervolgens verzameld en afgevoerd, om te worden behandeld in de onder den H. I. ressorteerende herstelwerkplaatsen.

Mijnheer de Voorzitter,

De beknoptheid van dit weliswaar verre van volledig overzicht van den gang van den aan- en afvoer, voor zover deze betrekking heeft op tot het gebied van de Intendance behorende zaken, is omgekeerd evenredig aan het geheel van voorbereidings- en uitvoeringsmaatregelen, hetwelk noodig is om dit geschetst verloop van zaken volkomen tot zijn recht te doen komen.

Ik behoef U, na hetgeen U hedenavond van mij gehoord hebt, er wellicht niet meer op te wijzen, welk een uitgebreid samenstel van maatregelen vereischt zal worden om bij mobilisatie de hoofdmagazijnen, alsmede de etappenverplegingsinrichtingen, op gang te brengen en te voorzien van een aanvankelijk voor directe uitgifte aan het V.Lr. en later geleidelijk aan de overige troepen der landmacht, alsmede aan de bezettingstroepen van liniën en stellingen, bestemde hoeveelheid van alles, wat deze op dit gebied zullen noodig hebben en tevens, om deze voorraden later voortdurend aan te vullen en op sterkte te houden. Het betreft hier derhalve niet slechts uitbouw van de bestaande, doch eveneens oprichting van nieuwe afdeelingen.

Indien bij een onverhoopt conflict onze regeering bij mobilisatie reeds onmiddellijk op een goed georganiseerde en vlot functioneerende economische en industriële verdedigingsvoorbereiding zou kunnen bouwen, zou de oorlogstaak van den H. I., die dan vanzelfsprekend in belangrijke mate aan de voorbereidingen zou hebben deelgenomen, daardoor, voornamelijk gedurende de eerste moeilijke dagen van een mobilisatie-periode, in hooge mate worden verlicht, hetgeen het verdere verloop van zaken slechts ten goede kan komen. Doch indien deze door ieder, die onze landsverdediging, opgevat in de ruimste beteekenis van het woord, een goed hart toedraagt, zoozeer gekoesterde wensch, alsdan nog niet ten volle in vervulling mocht zijn gegaan, zullen de H.I. en de overige met het verzamelen, beheeren en aan den etappendienst verstrekken van legerbehoeften belaste autoriteiten, zich ongetwijfeld voor zeer ernstige

moeilijkheden geplaatst zien, omdat, in sommige gevallen wellicht met voor in- en uitvoer gesloten grenzen, waaraan bij het tegenwoordige algemeen streven der ons omringende landen naar autarkie, niet behoeft te worden getwijfeld, getracht moet worden op allerlei mogelijke en schier onmogelijke wijzen te voorzien in de veelsoortige behoeften van de weermacht en van de bevolking daarbij niet te vergeten, terwijl zulks zich ook moet uitstrekken tot die zaken, welke in normale tijden alreeds, niet door eigen productie of eigen industrie worden verkregen, doch waarvan alsdan de invoer normaliter verzekerd is, terwijl wij toch gerust mogen aannemen, dat de bij mobilisatie aanwezige voorraden gering, zoo niet nihil zullen zijn.

Het is mij niet mogelijk U ook maar een eenigszins volledige indruk te verschaffen, omtrent de wijzen van verkrijging door aankoop, vordering of in-bezitneming, keuring, verzending, opslag, veredeling, verrekening en verantwoording en evenzoo vele en vermoedelijk veel meer andere handelingen, welke verricht moeten worden om de goederen van den producent op tijd en in den juiste vorm naar den consument in het leger te brengen.

Voegt men daarbij de zorg voor alle overige noodzakelijke legerbehoefden, als munitie, bedrijfsstoffen, geneeskundig materieel, enz., enz., dan behoeft het wel geen nader betoog, dat om dit te bewerkstelligen, het voor alles noodig is, dat de Generale Staf en de legerdiensten, waaronder de Intendance, reeds in vollen vreedstijd door de regeering in staat worden gesteld, om deze voor het in oorlogstijd op kracht brengen en houden van de weermacht, welke toch immers voor het overgrootste deel uit dienstplichtigen, d.w.z. uit eigen landszonen, uit het eigen volk dus, is samengesteld, noodzakelijke vraagstukken te bestudeeren, organiseeren en voor te bereiden.

Hierbij zou ongetwijfeld een zeer nuttig gebruik kunnen worden gemaakt van de in het reserve-personeel van beide organen van de hogere legerleiding schuilende krachten, alsmede van de officieren, die met gunstig gevolg de

krijgskundige studiën of de intendance-studiën aan de Hoogere Krijgsschool hebben doorloopen, terwijl bij dit alles zooveel mogelijk contact dient te worden gezocht met daarvoor in aanmerking komende lichamen en personen uit de burgermaatschappij.

Er wordt toch immers gearbeid voor een nationale zaak, welke niet uitsluitend de weermacht, maar het gansche volk betreft.

Het feit, dat een nationale verdedigingsvoorbereiding niet of niet ten volle haar beslag heeft verkregen, mag naar mijn bescheiden meening nimmer voor de legerleiding als argument gelden om de onmisbare voorbereiding, voor wat de legervoorziening betreft, niet in alle opzichten krachtdadig ter hand te nemen.

Zoo zal het door den Generalen Staf, de Intendance en andere legerdiensten, welke ik hedenavond niet in bespreking kan brengen, bestudeeren van de economische en industriele beteekenis van de verschillende operatietooneelen, waarop ons veldleger zal kunnen geroepen worden om zijn taak te vervullen, een der punten zijn, welke in behandeling worden genomen.

De oorlogs-organisatie van de Intendance moet het indeelen van reserve-officieren voor speciale diensten in de takken van dienst, waarin deze gespecialiseerd zijn, mogelijk maken en een te werkstelling als hulp-intendant bij de sectiën II van het H. K. V. en de D. Gn. alleen dan toelaten, indien elders geen gebrek aan deze speciale krachten bestaat. Het zal bijv. niet meer mogen voorkomen, dat de Voorzitter van de aan den Directeur van de centrale Magazijnen toegevoegde Keuringscommissie, op den eersten mobilisatiedag naar elders wordt verplaatst.

Teneinde in een onverhoopt oorlogsgeval de geheele dinenst van den aan- en afvoer en van de verpleging van het Nederlandsche leger zoo gunstig mogelijk te doen verloopen, is het noodzakelijk, dat de daarvoor verant-

woordelijke autoriteiten en het bij deze diensten werkzaam zijnde en werkzaam te stellen personeel, van hoog tot laag, bij wijze van spreken, van D. E. V. tot verplegingsofficier, zooveel doenlijk daarmede vertrouwd worde gemaakt en dat men in den troep evenzeer van de beteekenis van deze diensten doordrongen zij. Zulks zou, m.i., meer nog dan thans gelukkig het geval is, kunnen worden bereikt door het houden van oefeningen op de kaart en in het terrein, doch meer nog, door bij strategische en tactische oefeningen de onderwerpelijke diensten veelvuldig in het geding te brengen, alsmede door het houden van cursussen met beroeps- en reservepersoneel. Het is een verblijdend verschijnsel, dat in de laatste jaren op dit gebied reeds verdienstelijk werk geleverd wordt.

Het in vreedstijd sluiten van overeenkomsten met handelaren, tot het leveren bij mobilisatie van artikelen, ten aanzien van welker grondstoffen, enz., ons land alsdan op invoer is aangewezen, behoort naar mijn bescheiden meening tot die maatregelen, waarvan ik reeds vroeger bepleitte, dat men bij het treffen ervan, met meerdere of mindere zekerheid vermoeden kan, dat zij nimmer de gewenschte resultaten zullen opleveren, die men m.a.w. dus, beter achterwege kan laten.

Met bona fide handelaren moet door de Intendance voortdurend voeling worden gehouden.

Het in vreedstijd bevorderen van concurrentiestrijd bij leveringen aan het rijk, mag niet, zooals dit in het buitenland wel eens geschiedde, zoo ver worden doorgevoerd, dat aan te goeder naam en faam bekend staande handelaren, de prikkel tot deelname wordt ontnomen.

Ook dient ervoor te worden gewaakt, dat deze handelaren een tusschenschakel als het Rijksinkoopbureau, als hun feitelijken afnemer beschouwen.

Aangezien de voedsel- en voedergraanvoorziening van ons land bij mobilisatie ongunstig is, moet bij afkondiging van een mobilisatie, door de regeering onverwijld tot het in werking stellen van rantsoeneerings- en andere noodzakelijke crisismaatregelen met betrekking tot deze aangelegenheid worden overgegaan. Zulks geldt onverminderd ten aanzien van de overige, voor bevolking en leger onontbeerlijke artikelen, waarvan schaarschte of gebrek kan worden vermoed.

Aan de op deze aangelegenheid betrekking hebbende, zelfs schijnbaar nietige, verschijnselen op economisch en ander gebied, behoort door de daarvoor verantwoordelijke organen van de legerleiding, voortdurend zorgvuldig aandacht te worden besteed.

Indien het in vreedestijd aanhouden van oorlogsvoorraden, in verband met een beperkt verbruik door de weermacht, kan worden bevorderd door samenwerking van onder de daarbij betrokken departementen ressorteerende rijks-, dan wel provinciale en gemeentelijke, alsook wellicht particuliere instellingen, behooren daartoe langs interdepartementalen weg regelingen te worden getroffen.

Het vraagstuk betreffende de onmisbaarheid van leidende en andere dienstplichtige personen en werkkrachten uit handels- en industriele kringen, e.a., moet worden bestudeerd en geregeld, waarbij tegen het verzwakken van de krachten te velde met klem moet worden gewaakt.

Het bij de vredesvoorbereidingen kunnen registreeren en indeelen van z.g. buitengewoon dienstplichtigen, dient wettelijk te worden mogelijk gemaakt.

Thans vraag ik mij af en het stellen van deze vraag staat gelijk met het in bevestigenden zin beantwoorden ervan, in hoeverre het aanbeveling verdienen zal, om in of nabij de einst. lm. te beschikken over een voorraad duurzame levensmiddelen, zonder brood, bijv. voldoende voor een volledig dagrantsoen voor de totale sterkte van

de troepen, welke op het betrokken eindst.lm. aange-
wezen zijn, als reservoir dus, als *volant*, en teneinde de
levensmiddelen treinen minder afhankelijk te doen zijn van
de aankomst van de etappenverplegingstreinen. Alsdan zal
het naar de eindst. lm. terugzenden van door de ver-
plegingsofficieren op de av.lm. niet in ontvangst genomen
artikelen (punt 85 V.A.A.), waarvoor ik om verschillende
redenen, zooals trouwens nog blijken zal, in het kader
van ons stelsel in het algemeen weinig gevoel, in ieder
geval beter tot zijn recht komen.

In het algemeen behoort de administratieve overgave
van artikelen zoo eenvoudig mogelijk te zijn geregeld. De
desbetreffende bepalingen in V.A.A. beantwoorden m.i.
aan dezen eisch.

Door de bij V.Lr., D.Gn. en Lt.B. ingedeelde intendance
formatiën moet scherpe contrôle worden uitgeoefend op
het nuttig en spaarzaam verbruik van levensmiddelen,
fourage en intendance-materieel; het terugzenden van
alles wat onbruikbaar is moet zooveel mogelijk worden
bevorderd.

De organisatie van het H.K.V. en van de staven van
de D.Gn. en Lt. B. waarborgt een goede samenwerking
van de verschillende sectiën, i.e. van den Generalen Staf
en de Intendance.

Het niet, zooals bij buitenlandsche legers wel het geval
is, beschikken over een afzonderlijk intendance-orgaan
voor de niet in D.G.- of Lt.B.-verband ingedeelde staven,
troepen en treinen van het V.Lr., kan met betrekking tot
den dienst van den aan- en afvoer in verschillende geval-
len, voornamelijk voor wat de voorziening van veelvuldig
aan verplaatsing onderhevig zijnde onderdeelen betreft,
tot moeilijkheden aanleiding geven.

De brood- en vleeschvoorziening van het V.Lr. zijn
volgens het bestaande stelsel van aan- en afvoer vol-
doende verzekerd, zoodat het niet door de troepen be-
schikken over veldbakkerijen en veldslachterijen alleszins
gerechtvaardigd is.

Tusschen de intendanten en de verplegingsofficieren zal in de praktijk meer contact moeten bestaan, dan uit de voorschriften valt op te maken. Het niet in één persoon vereenigd zijn van de functiën van verplegingsofficier en administrateur verdient m.i. aanbeveling.

Het feit, dat in het meerendeel der buitenlandsche legers, de binnen het onmiddellijk bereik van de troepen zijnde levensmiddelen en fourage voor meer dagen toereikend zijn, dan de door den Nederlandschen soldaat medegevoerde en op de korpsvoertuigen geladen rantsoenen, leidt tot aandachtige bestudeering van dit vraagstuk.

De biologische eiwitwaarde van onze rantsoenen is in verband met de moderne wetenschappelijke opvattingen op het gebied van voeding, zeer groot. De invoering van het cantinewezen in oorlogstijd bij het Nederlandsche leger dient in studie te worden genomen.

Uit hetgeen ik hedenavond te dien aanzien vermeld heb, zal U genoegzaam gebleken zijn, dat zooals door mij in de te behandelen punten werd neergeschreven, de voorziening van onze weermacht in oorlogstijd onafscheidenlijk verbonden is met die van de geheele bevolking, met welk feit bij de voorbereiding van een en ander rekening behoort te worden gehouden. (VI).

VII. Het z.g. „leven uit de streek” gedurende een bewegingsoorlog, kan in ons land slechts als een toevallige, doch welkome bate ter aanvulling van den georganiseerden aanvoer uit het hart des lands worden beschouwd.

De plaatselijke exploitatie dient alsdan echter methodisch en systematisch te geschieden door de zorg van de bij het V. Lr., de D.Gn. en de Lt. B. ingestelde intendanceformatiën.

Het door de verplegingsofficieren der staven, troepen en treinen, uit de streek verplegen van hun onderdeelen, zal, indien zulks in verband met de bestaande organisatie mogelijk is, in de praktijk slechts bij uitzondering kunnen plaats vinden.

Mijnheer de Voorzitter,

Het zal U uit hetgeen ik hedenavond in het midden heb gebracht, vermoedelijk wel gebleken zijn, dat U in mij allerminst een voorstander aantreft van de methode om zg. „te leven uit de streek”, althans voor wat het Nederlandsche leger betreft en dat ik, zooals uit de door mij geponeerde stelling blijkt, de resultaten daarvan steeds beschouw als een toevallige, uiterst welkome bate, waarmede bij het organiseeren van den verplegingsdienst echter niet of slechts in geringe mate rekening mag worden gehouden. Immers eenigszins belangrijke voorraden treft men er niet aan; de grootere voorraden in bepaalde centra zullen in het bezit van de regeering zijn en kunnen gedeeltelijk ter beschikking van de intendance-formatiën der eenheden worden gesteld, althans voor zoover deze voorraden nog niet naar een veilig gedeelte van het binnenland, bijv. de vesting Holland zijn overgebracht.

Ik deel in dit opzicht dan ook geenszins de meening van den Kapitein Intendant P. P. W. VAN LEEUWEN, welke deze heeft neergelegd in het eerste gedeelte van het in het Septemhernummer van de Militaire Spectator voorkomend artikel van zijn hand — **Leven uit de streek. Eenige opmerkingen betreffende een beginsel toegelicht door voorbeelden van legerverpleging** — in welk artikel de schrijver het beginsel van het zich zelf redden door te leven uit de streek met betrekking tot onze verpleging op den voorgrond stelt en daarna pas den aanvoer uit het achterland ter sprake brengt.

Mijnheer de Voorzitter, ik deel evenmin het optimisme van dezen hooggeachten schrijver en hoewel ik van het tweede gedeelte van diens artikel nog geen kennis heb kunnen nemen, zou ik zijn zienswijze niet gaarne tot de mijne willen maken, omdat bij deze materie bij voorbaat niet slechts met het doel alleen, doch ook wel degelijk met den uitslag rekening behoort te worden gehouden en omdat ik juist in die uitkomst met het oog op de vele factoren, welke de economische waarde van het „land” op voor de

legerverpleging zoo ongunstige wijze hebben beïnvloed, buitengewoon weinig vertrouwen stel.

Bovendien laat de organisatie van ons H. K. V. en van de staven van onze D.Gn. en Lt.B., om van de divisien als zoodanig maar niet te reppen, een dergelijken nauwgezette en ingewikkelden arbeid niet toe en is deze m.i. niet berekend op het toepassen van het door den Schrijver voorgestane stelsel, dat dientengevolge noodgedrongen slechts zou uitloopen op een hinken op twee gedachten.

Deze organisatie zou dus belangrijke wijzigingen moeten ondergaan.

Dat het leven uit de streek in den wereldoorlog veel is voorgekomen, wil ik geenszins ontkennen, doch we mogen niet uit het oog verliezen, dat de buitenlandsche legers de streekverpleging naast den aanvoer als stelsel hadden aanvaard. Wij toch hebben geen exploitatiegroep, geen levend-vee-voorraad, geen afzonderlijke intendance-formatie bij de divisie en bij de overige tot de D.Gn. of V.Lr. behoorende onderdeelen; onze intendance-formatien zijn bovendien klein, wij hebben evenmin *détachements principaux*, geen met reserve-levensmiddelen beladen autotreinen en de Nederlandsche soldaat weet zich niet zoo gemakkelijk te behelpen als de Fransche. Daarom moet ook ons verplegingssysteem op nationale leest geschoeid zijn.

Dit alles neemt niet weg, dat ik de streekverpleging als bijkomstige en aanvullende methode geenszins veroordeel en dat ik het noodig vind, dat bij oefeningen hieraan alle aandacht wordt geschonken, die zij verdient, doch hierdoor wordt dit systeem nimmer tot een vaste richtlijn verheven.

Zulks geldt evenzeer ten aanzien van de verpleging door de sectien II — H.K.V. en — D.Gn. (Lt. B.), welke ik in mijn stellingen als methodisch en systematisch aanduidde, en welke met regeeringssteun en regeeringstoestemming plaats vindt door het gebruik maken van belangrijke voorraden, als hooi, stroo, aardappelen, e.a. met hulp der overheden en bevolking, een exploitatie dus op grootere schaal, welke echter m.i. bij uitzondering zal kunnen worden toegepast.

De Kapitein VAN LEEUWEN staaft zijn bewering met een voorbeeld uit de krijgsgeschiedenis en wel met dat van de verpleging bij Verdun. Maar, Mijnheer de Voorzitter, nu heb ik mij eens door een alleszins tot oordeelen bevoegde deskundige laten vertellen, dat men met het trekken van scherpe conclusiën uit de krijgsgeschiedenis zeer voorzichtig moet zijn, omdat men in den regel tegen een aantal voorbeelden, welke ter staving van een bewering worden aangehaald, er evenzoovele en veelal veel meer vermag te stellen, waaruit juist het tegendeel van hetgeen beweerd wordt, onomstootelijk blijken kan.

Mijnheer de Voorzitter, ik ben hiermede aan het einde van mijn voordracht gekomen.

Moge ik er in geslaagd zijn, deze vergadering een inzicht te geven in die gedeelten van de legerverpleging in den wereldoorlog, waaruit voor ons land lessen te putten zijn en haar er van te hebben overtuigd, dat bij het organiseeren en uitwerken van het voor ons leger geldende stelsel, de groote lijnen daarvan, duidelijk naar voren moeten komen, doch dat de details daarbij niet mogen worden verwaarloosd, terwijl bij het regelen van die details, ook de groote lijnen toch nimmer uit het oog mogen worden verloren.

Ik dank het Bestuur van onze Vereeniging ten zeerste voor de gelegenheid, waarin het mij heeft gesteld, hedenavond mijn denkbeelden ten aanzien van dit onderwerp te ontvouwen.

Moge het oogenblik verre zijn, waarop de juistheid van ons stelsel aan de praktijk van den oorlog zal worden getoetst, doch moge dan ieder Vaderlander, die geroepen wordt tot het welslagen daarvan mede te werken, door-drongen zijn van onze servitude et grandeur militaire.

Ik heb gezegd.

DE VOORZITTER. Kapitein DE JONGH, het krachtig applaus toont al wel aan, hoezeer Uw voordracht door de aanwezigen op prijs is gesteld en ik dank U voorloopig zeer.

Als uitslag van de gehouden stemming ¹⁾ deel ik U mede dat zijn uitgebracht 60 geldige stemmen, waarvan 37 op den Kolonel der Artillerie S. G. NAUTA PIETER, die dus gekozen is ²⁾.

Ik dank den Heeren van het stembureau voor de door hen genomen moeite en geef thans het woord aan den Generaal-Majoor Hoofdintendant VORSTMAN.

Generaal-Majoor A. M. VORSTMAN.

Mijnheer de Voorzitter, Mijne Heeren!

De geachte en zeer deskundige inleider heeft ons een beeld voor oogen gesteld van de wijzen, waarop in den loop der tijden de verzorging van de legers te velde geregeld was, en vooral duidelijk gemaakt hoe het kwam, dat in den wereldoorlog het geheele systeem van de verzorging moest uitgroeien tot een ingewikkeld raderwerk, dat een belangrijken invloed moest uitoefenen op de dagelijksche legerleiding en bovendien sterk ingreep in het dagelijksche leven in die landsgedeelten, welke buiten het oorlogsterrein lagen.

Dat men in 1914 hierop maar weinig was voorbereid, behoeft niet te zeer te verwonderen. Noch de lange duur van den oorlog, noch de uitgebreidheid van het oorlogsterrein, dat zich bijna over de geheele aarde ging uitstrekken, noch de enorme omvang der oorlogsbehoeften konden met grond zoo worden voorzien, dat de voorbereiding hiervoor ook maar in eenige mate van beteekenis mogelijk zou zijn geweest. Uit den nood is het inzicht gegroeid; door den drang der omstandigheden is het stelsel, waarmee men te velde trok door dagelijksche toepassing verbeterd en uitgebreid. Het is ten slotte geworden tot eene omvangrijke organisatie, die tot grondslag moet dienen voor de organisatie van denzelfden

---

¹⁾ Op voorstel van den Generaal-Majoor Vorstman, werden de aftredende bestuursleden bij acclamatie herkozen.

²⁾ De Kolonel Nauta Pieter heeft medegedeeld zijne benoeming gaarne te willen aanvaarden.

dienst, indien in de toekomst wederom de ramp van een oorlog over ons mocht losbarsten.

Dat de in onze voorschriften neergelegde beginselen zich aanpassen aan de ervaringen uit den grooten oorlog, ligt in de natuur der dingen. De personen, die op verantwoordelijke posten zijn geplaatst, moeten zich reukenschap geven van de taak, waartoe zij in oorlogstijd worden geroepen, en zich hieraan geven om te bereiken, dat die taak dan met de meeste kans op goed gevolg kan worden vervuld.

Wanneer ik de verzorging van het leger te velde overdenk, dan komt mij altijd een beeld voor oogen, dat ik hier voor U wil schetsen. Ik vergelijk dan de sterkte der legers met het aantal inwoners van een wereldstad. De bevolking, ook van de grootste stad, ziet dagelijks alles wat ze noodig heeft zich toegevoerd, dikwijls in overvloedige mate, zonder dat er ook maar eenige organisatie bestaat, wier taak is die toevoer in gang te zetten of te stimuleeren. Een buitenstaander zou den indruk krijgen alsof alles vanzelf gaat. Men kan hierbij denken aan beken, die zonder eenig toedoen van menschen hun water doen samenvloeien naar het diepste van het dal.

Een leger te velde daarentegen, met een aantal hoofden, overeenkomende met de bevolking van een groote stad, moet alles wat het noodig heeft toegevoerd krijgen door een kunstmatig geschapen organisatie. Menschelijk vernuft en menschelijken vaardigheid zijn noodig om dit tot stand te brengen. Men kan hierbij denken aan een volkomen vlak terrein, dat kunstmatig moet worden bevloed, of aan een waterleiding, die een geheele streek van drinkwater voorziet. Kunstmatig moet een verhoogd reservoir worden gevormd, van waaruit de stroom zich richt daarheen, waar men wil. Voor het leger wordt dit reservoir gevormd door den centralen voorraad.

Maar alle vergelijking gaat mank, ook hier. Uit het waterreservoir vloeit het water uit eigen aandrang naar lager gelegen plaatsen. Uit den centralen voorraad heeft

aanvoer naar het leger plaats onder den druk van regelingen en bevelen, die elken dag opnieuw moeten worden toegepast of worden vernieuwd. Naarmate de stroom van goederen naar het leger verdere stations bereikt, van richting moet veranderen of worden gesplitst, gebeurt dit ook weer door opzettelijk overdachte en vastgestelde bevelen. Een aantal personen, geheel opgeleid en afgericht voor dit werk, moet dus dagelijks alle aandacht geven aan den geregelden aanvoer en hoe die het vlugst te doen verloopen, waarbij zij op verschillende punten in den weg der goederen hun eigen verantwoordelijke taak hebben. Deze personen moeten dus — wie zou dit willen ontkennen? — in vreedstijd behoorlijk voor hun taak worden voorbereid. Ik denk hierbij niet alleen aan de officieren in de commandostaven, maar ook aan het kader der C. A. At. en aan de verplegingsofficieren als geleiders van colonnes van verplegingsvoertuigen.

De centrale voorraad is zoo groot, dat er geen sprake van kan zijn om deze in vreedstijd min of meer geheel aanwezig te houden. Hij moet bij het intreden van de mobilisatie zoodra mogelijk worden bijeengebracht en dan in hoofdzaak uit de voorraden van het eigen land. De internationale handel en transport zullen dan — dit moeten we wel op grond van de ervaring uit den grooten oorlog aannemen — slechts mogelijk zijn, voorzoover het buitenland er bepaald belang bij heeft, dat de invoer in ons land zal plaats hebben. Men spreekt dan van de economische en industrieele verdedigingsvoorbereiding en verstaat hieronder het groote geheel van maatregelen, die moeten worden getroffen om de weermacht van alles te voorzien wat ze noodig heeft om haar taak naar den eisch te verrichten. De centrale voorraad voor het leger te velde vormt hiervan een onderdeel.

In oorlogstijd meer nog dan in vreedstijd zijn de belangen van weermacht en volk een. De economische en industrieele vredesvoorbereiding, kortweg ook wel genoemd economische mobilisatie, moet gegrond zijn op de

organisatie van het eigen volksbestaan. Geen vreemd voorbeeld kan hier den weg wijzen. Uitgaande van de economische, industriele en sociale bouw van het geheele volk moet de economische mobilisatie ten behoeve van de weermacht een integreerend, zij het zelfstandig, onderdeel uitmaken van de noodmaatregelen, welke in oorlogstijd voor het gansche volk moeten worden getroffen. Deze taak kan dan ook onmogelijk door het Departement van Defensie alleen tot een goed einde worden gebracht, de Regeering als geheel moet hieraan meewerken.

Mijnheer de Voorzitter! Het was niet mijne bedoeling om bepaalde critiek uit te oefenen op de rede van den geachten inleider. Met zijn betoog kan ik me in het algemeen vereenigen. Maar het was me eene behoefte om hier en daar een punt uit zijn betoog nog eens te onderstrepen.

Ik dank U, Mijnheer de Voorzitter, dat U me hiertoe in de gelegenheid hebt gesteld.

Kapitein-Intendant P. P. W. VAN LEEUWEN.

Mijnheer de Voorzitter.

Door de bestrijding van het beginsel door mij verdedigd in de laatste nummers van „De Militaire Spectator” ben ik wel haast gedwongen met den geachten inleider in debat te treden.

Tegen de opvatting, zooals die is neergelegd in zijn 7e stelling, blijf ik, ook na de inleiding, ernstig bezwaar hebben.

Het is niet mogelijk om hedenavond tot een uitvoerige gedachtenwisseling te komen over het onderwerpelijke beginsel van legerverpleging, aangezien dit onderwerp eigenlijk slechts in eenigszins verwijderd verband staat tot het hoofdonderwerp van dezen avond. Enkele opmerkingen echter.

Ik moet beginnen den geachten inleider er attent op te maken, dat de voorschriften, zoowel het verplegings- als het veld. voorschr., geheel op mijn hand zijn en dat deze

dus niet in mijn geval, maar in dat van hem, wijziging zouden behoeven.

Voorts ben ik zoo vrij — zulks op gevaar af dat iemand andermaal zeggen zal dat de krijgsgeschiedenis geen basis is voor de studie van zaken als deze — wonderlijke bewering! — de aandacht te vestigen op een werk, hetwelk mij helaas eerst na het schrijven van mijn artikel in handen viel: „Le Ravitaillement en Vivres et en viande des Ve et Ire Armées françaises (1914—1918)” van den intendant MONIER, waarin een voorwoord is opgenomen van den onder ons goed bekenden intendant CHAUMONT, leeraar aan de H.K.S. te Parijs.

Dit werk, M. de V., dat een door bronnenstudie verkregen objectief beeld geeft van de verpleging van twee Fransche legers tijdens den grooten oorlog, is, ik zou haast zeggen, één doorlopend pleidooi voor mijn beweringen ten aanzien van de veelvuldige toepassing van het verplegings-systeem „leven uit de streek”. Ik overdrijf niet, M. d. V., wanneer ik zeg, dat op bladzijde na bladzijde sprake is van „exploitation des ressources locales”. Ik heb een heele lijst van aantekeningen gemaakt, waarvan ik slechts een enkele, een heel enkele moge noemen.

Terloops opmerkende, dat CHAUMONT in de inleiding zegt: „Seules, la présence du convoi spécialisé à la disposition constante du Service de l'intendance et l'exploitation des ressources locales ont permis de ravitailler les troupes pendant la retraite sur la Marne, ...” (blz. 8), wil ik, voordat ik enkele aanhalingen geef, wijzen op de veel ingewikkelder toestanden nog dan bij ons, welke zich bij de verpleging van een leger in een land als Frankrijk voordoen. Denken we eens aan de moeilijkheden, welke de concentratie van dat V Leger, mobiliseerende in Parijs, Lille, Amiens, Rouen, Rennes, Nantes, Mézières, Sedan met zich moet hebben gebracht. Die concentratie vond plaats in twee, wat de Franschen noemen, périodes. In de eerste période van den 4den tot den 10den dag worden de troepen overgebracht met hunne gevechtstreinen. M. d. V. toen hadden

de troepen dus niet eens verplegingsvoertuigen bij zich, die kwamen eerst over in de 2e période, welke duurde van den 12den tot den 17den dag.

Van de verpleging gedurende deze concentratie zal ik niet veel vertellen, zegt de schrijver, nous nous bornerons à signaler le large appel fait à *l'exploitation des ressources locales* pendant cette période....." (blz. 17).

Dat ook „ravitailllements éventuels" zijn noodig geweest spreekt wel vanzelf, echter alleen nog maar gedurende de 2e période (blz. 17).

Opgemerkt moge worden, dat de concentratie allesbehalve zonder stoornis verliep, want op 14 Augustus wordt reeds gevechtsaanraking verkregen met den vijand, die een geduchten aanval doet op de bruggen bij *Dinant* en *Anseremme* (blz. 41).

Op den 18den dag na aanvang der mobilisatie wordt het eerste Eindstation ingesteld (blz. 19).

We lezen, dat de Commandant van het eerste legerkorps op 6 Augustus de algemeene order uitgaf „que les corps vivront, en principe, sur les pays". Hij wijst daarbij zelfs twee divisies aan, die de daarvoor noodige transportmiddelen zullen vorderen (blz. 23). Dat ook versch vleesch niet werd aangevoerd blijkt o.m. uit een bevel van den commandant van het 3e legerkorps, die beveelt dat „la fourniture de la viande fraîche sera assurée par les officiers d'approvisionnement, qui achèterous le bétail dans leurs cantonnements et le feront abattre" (blz. 24).

Ook tijdens de operatiën, M. d. V. is het steeds weer hetzelfde „leven van het land", de eene maal omdat geen enkel Eindstation werkt (blz. 95), dan weer omdat de paarden van de verplegingsvoertuigen geheel uitgeput zijn van vermoeienis.

Op 1 Sept. beveelt de commandant van het V Leger, dat „les généraux de division et le commandant des groupements de marche feront pousser à fond *l'exploitation des ressources locales* de toute nature, de façon à réduire au minimum les envois de l'arrière" (blz. 95).

En later lezen we weer van een bevel van het G. Q. G. aan alle legers: „Renouvelle instamment recommandation aux armées, réduire au strict minimum leur ravitaillement sur arrière et *exploiter au maximum ressources locales*” (blz. 109).

Op die wijze gaat het door M. d. V.! Zoo is het bij het Ve Leger, zoo is het bij het I Leger. Steeds weer: leven van de streek.

En dat niet alleen in het begin van den oorlog, neen altijd door, tot zelfs heel op het eind. Op 13 Aug. 1918 lezen we een bevel van den Commandant van het I Leger, waarbij de „*exploitation des ressources locales*” nauwkeurig geregeld wordt (blz. 385).

Maar hiermede moet ik eindigen M. d. V.

Luitenant Kolonel-Intendant NUMANS.

Mijnheer de Voorzitter, Mijne Heeren,

Uit wat we tot dusver hedenavond hebben gehoord, is gebleken dat voor de bestaande twee wijzen van verpleging, die ook tegelijk zijn de eenig mogelijke, kapitein DE JONGH den aanvoer van levensmiddelen uit het achterland, en kapitein VAN LEEUWEN de verpleging uit de streek het meest op den voorgrond stelt. Ik zou zeggen dat, zooals gewoonlijk, in deze ook de gulden middenweg de beste is, n.l. dat we moeten vasthouden aan het gemengde verplegingsstelsel.

Uit de krijgsgeschiedenis blijkt, dat de genoemde verplegingswijzen in de opeenvolgende tijdperken in het algemeen afwisselend zijn toegepast, met uitsluiting van de eene of de andere, en dat de levensmiddelenvoorziening van de legers het beste verzekerd is door eene combinatie van den aanvoer uit het achterland, met tegelijkertijd exploitatie van de plaatselijke hulpbronnen.

Dat gemengde stelsel is m.i. dan ook terecht voorgeschreven in onze voorschriften, n.l. het Velddienstvoorschrift, het Verplegingsvoorschrift en het Voorschrift Aan- en Afvoer. Daaraan moeten wij ons houden, ook al

ben ik van meening, dat in vele gevallen de streek niet veel zal opleveren, en minder in vergelijking met vroeger als gevolg van de gewijzigde omstandigheden (snelvervoer).

Ik meen echter dat het gevaar niet denkbeeldig is, dat de verpleging met behulp van de plaatselijke hulpbronnen, of m.a.w. het leven uit de streek te veel op den achtergrond zal geraken, nu de aanvoer van achteren uit de étappen-urichtingen steeds meer nauwkeurig wordt geregeld en geautomatiseerd; en juist daarom heb ik met zooveel genoegen kennisgenomen van de beide artikelen van den kapitein VAN LEEUWEN in de *Mil. Spectator*, waarin hij zoo terecht de aandacht vestigt op tal van omstandigheden waarbij men verplicht wordt van de voorraden in het operatie-terrein te leven.

Dat het evengenoemde gevaar niet denkbeeldig is, wil ik toelichten met een enkel voorbeeld. Toen in de tweede helft der 19e eeuw de spoorwegen steeds meer praktisch werden gebruikt, maakten de Europeesche legers, en meer speciaal het Pruisische en het Fransche leger, daaruit zeer verschillende gevolgtrekkingen. Het Pruisische leger bleef trouw aan het gemengde verplegingsstelsel, het Fransche daarentegen maakte van den aanvoer van achteren zijn eenigen regel; en toen deze beide legers in 1870 met elkaar in botsing kwamen, is opnieuw de superioriteit van het gemengde systeem gebleken.

Wij moeten dus de exploitatie van de plaatselijke hulpbronnen ter hand nemen op grond van onze voorschriften, en dan moeten onze intendanten en verplegingsofficieren daarin ook opgeleid en geoefend worden. We moeten van die functionarissen geen automaten maken, die slechts in ontvangst hebben te nemen wat hun wordt toegezonden, neen, zij moeten leeren zich te helpen in de vele denkbare gevallen waarin de aanvoer van achteren hapert.

Dan heb ik den kapitein DE JONGH hooren zeggen, dat hij het wenschelijk acht, om ook aan onze eindstations steeds de beschikking te hebben over een voorraad meer duur-

zame levensmiddelen om te voorzien in de behoefte, wanneer de dagelijksche aanvoer van levensmiddelen stakt. Dat beteekent dus een vermeerdering van onzen verplegings-inventaris met een dagvoorraad, zooals die vroeger bestond in onze nu vervallen verplegingsafdeeling.

Ik ben daar niet voor, en acht het ook niet noodig, omdat, als de aanvoer stakt, we nog voor eenige dagen voldoende voorraad bij den troep beschikbaar hebben en zooveel vertrouwen heb ik toch in onze nauwkeurig geregelden aanvoer, dat die zich bij onze kleine verhoudingen wel hersteld zal hebben voordat die verplegingsinventaris zal zijn verbruikt en er gebrek wordt geleden.

Hiermede, Mijnheer de Voorzitter, heb ik gezegd wat ik in het midden wilde brengen, en ik dank u voor de mij daartoe geboden gelegenheid.

Res. Eerste Luitenant ISSELMANN.

Mijnheer de Voorzitter!

Het moge mij vergund zijn eene enkele opmerking te maken.

Het was voor mij, als Reserve-Officier v. d. Mil. Adm. eene teleurstelling te hooren, dat volgens de meening van den geachten spreker, de functie van Verplegings-Officier gescheiden dient te worden van die van Administrateur. De dienst van V. O. werd door mij steeds met zeer veel genoegen verricht en ik heb hierin altijd de meeste voldoening gevonden.

Ongetwijfeld heeft de inleider voor zijne meening goede gronden. Deze meening wordt, zooals mij uit gesprekken met betrokkenen gebleken is, ook gedeeld door verschillende mijner Beroepscollega's van het Dienstvak, en zulks in verband met de vele werkzaamheden verbonden aan de Administratie en de Verpleging. Echter moet men m.i. onderscheid maken tusschen de taak van den Administrateur in vreedstijd en de taak, welke aan den Res. Off. v. d.

M. A. in het gemobiliseerde leger of het leger te velde zal worden opgelegd.

De Korps-Administrateur in vreedestijd houdt zich in de praktijk, als verantwoordelijk persoon, in hoofdzaak bezig met het veel-omvattende administratieve gedeelte zijner functie, terwijl de regeling van de voeding geschiedt door toegevoegd personeel. Naar mijne meening zal de administratieve taak van den Administrateur bij het gemobiliseerde leger belangrijk eenvoudiger zijn dan die van den Korps-Administrateur in vreedestijd. Ter toelichting moge dienen, dat de uitgaven van een Bataljons-Administrateur bij de herhalingsoefeningen zich slechts bepalen tot een tiental artikelen van de Begrooting, terwijl de verantwoording van den Korps-Administrateur meerdere tientallen artikelen telt. Voor de functie van V. O. wenscht de inleider een Officier van het Wapen aangewezen te zien. Waarom? Wat betreft de kennis voor den verplegingsdienst staat de Off. v. d. M. A. toch niet ten achter bij den Troepen-Officier.

Hier raken wij de kwestie van de opleiding en rijst bij mij de vraag of de opleiding van de Res. Off. v. d. M. A. niet nog meer dan tot nu toe het geval is, in de richting van voorbereiding tot de taak van V. O. moet worden geleid.

Op de wintercursussen, waaraan ik deel nam, was steeds veel belangstelling, vooral van de zijde van de jongere Res. Off., om wat meer te leeren van den Verplegingsdienst.

Kapitein DE JONGH.

Mijnheer de Voorzitter, Mijne Heeren,

Mag ik de beantwoording van de sprekers aanvangen met in de eerste plaats den Generaal-Majoor VORSTMAN dank te zeggen voor de waardeerende woorden, welke hij ten aanzien van mij heeft gesproken.

Hetgeen de Generaal heeft medegedeeld vermeen ik in

alle opzichten als een versterking van mijn betoog te mogen opvatten.

Inderdaad is de economische en industriele voorbereiding van de verdediging een voor alles nationale aangelegenheid, welke bij uitstek de geheele Regeering en niet uitsluitend het Departement van Defensie betreft.

Toen ik het voorrecht had als adviseerend lid der Legercommissie, deze betreffende bedoelde voorbereiding te mogen inlichten, heb ik deze opvatting duidelijk naar voren gebracht, doch op grond van verschillende overwegingen, heeft deze Commissie, welke grootendeels uit burgerleden bestaat, welke een rol in het politieke leven vervullen, gemeend, beter te doen, in haar rapport, althans voorloopig, tot het instellen van een orgaan voor de nationale verdediging aan het Departement van Defensie te adviseeren, met de desiderata van welk rapport de Minister van Defensie heeft verklaard te kunnen instemmen.

De door den Kapitein Intendant VAN LEEUWEN gesproken woorden hebben in geen enkel opzicht wijziging vermogen te brengen in mijn opvatting omtrent de waarde, welke heden ten dage aan het „leven van het land” moet worden toegekend, en wel omdat ik nog steeds niet geloof aan het aldaar aanwezig zijn van voorraden van eenige beteekenis, welke door de Korpsen zelf kunnen worden bemachtigd, waartoe zij bovendien niet zijn uitgerust, en welke niet als „regeeringsvoorraad” geheel of gedeeltelijk ter beschikking van de bij de hoogere eenheden ingedeelde Intendance-formatiën zijn gesteld, teneinde deze voorraden over de troepen te verdeelen.

Indien in ons leger de streekverpleging als stelsel op de eerste plaats zou worden gesteld, zullen wij spoedig marcheeren, niet tot „*la dernière cartouche*”, doch tot „*le dernier morceau de pain*”.

De Oostenrijksche Generaal KRAUS beschrijft in zijn werk: *Die Ursachen unsrer Niederlage*, hoe de troepen niet spaarzaam met de levensmiddelen omgingen, en hoe

de requisitie nagenoeg den vorm van roof had aangenomen. De boeren onttrokken zich aan de leveringen. De maximum-prijzen werden in deelen van eenzelfde economisch gebied, verschillend bepaald. Zelfs tooneelspelers ontptopten zich als oorlogsleveranciers. Het begrip „maximumprijs” werd opgevat als „op zijn minst te betalen prijs”.

In *Osterreich-Ungarns letzter Krieg*, het Oostenrijksche Generaal-Staffwerk vond ik vermeld, dat de troepen gedurende den opmarsch honger leden, aangezien de handigheid om zich uit de streek te verplegen te eenenmale ontbrak.

Het beroep van den geachten spreker op het verouderde verplegingsvoorschrift en het velddienstvoorschrift gaat eenigszins mank, aangezien beide voorschriften met het later uitgekomen V.A.A. en het V.E.V. in overeenstemming behooren te worden gebracht.

Dat in het door spreker aangehaalde werk van den *Intendant militaire de 3e classe des troupes coloniales* H. MONIER, voornamelijk in het eerste gedeelte, waarin deze de verpleging van het Ie Legerkorps van het Ve Leger in het begin van den bewegingsoorlog behandelt, het *vivre sur le pays* op den voorgrond treedt, behoeft niet te verwonderen; immers dit lag volkomen in het karakter van het in 1914 geldende Fransche stelsel opgesloten. Over het tweede gedeelte van deze mooie studie, n.l. de verpleging van het Ie Leger aan het einde van den oorlog, toen alle door mij geschetste wijzigingen waren aangebracht, heeft de geachte debater zich nauwelijks uitgelaten. Bovendien zegt de Fransche schrijver zelf op blz. 131 van zijn studie, en daarmede wordt mijn bewering omtrent de geringe bewijskracht van voorbeelden uit de Krijgsgeschiedenis gestaafd, „*Les ressources du pays où opéraient les armées (en 1914) ont été vite épuisées et il a fallu avoir recours uniquement au ravitaillement par l'arrière, les besoins des hommes ont augmenté dans des proportions que l'on ne soupçonnait pas en 1914, ...*”

De Luitenant Kolonel Intendant NUMANS wil den gulden middenweg bewandelen. Ik zou mij daarbij gaarne onmiddellijk aan zijn zijde scharen, indien ik er maar van overtuigd kon zijn, dat men ter plaatse wat vinden zal, doch dit is nog steeds niet het geval.

Met de kleine voorraden aan de eindst.lm. bedoel ik geenszins het in het leven terugroepen van de voormalige verplegingscolonnes, ik wil deze voorraden uitsluitend tot veiligheidsvoorraad bestemmen.

Van intendanten bij het V.Lr. en verplegingsofficieren wil ik nimmer automaten maken, er zal trouwens nog volop werk voor hen overblijven

Zij zouden slechts zoeken, doch vermoedelijk niets vinden. Onze troepen bezitten een te geringen verplegingsreserve-voorraad binnen hun onmiddellijk bereik om veel tegenspoed op dit gebied te kunnen verdragen.

De hooggeachte spreker grijpt bij het falen van de streekverpleging naar de reddende hand van het aanvoersysteem, dit Mijnheer de Voorzitter is mij uit het hart gegrepen.

De reserve 1e Luitenant der Militaire Administratie ISSELMANN gevoelt blijkbaar veel meer voor zijn taak als verplegingsofficier, dan voor het administratieve gedeelte ervan, doch dit kan deze geachte spreker toch nimmer als een argument tegen het door mij geponcerde beginsel aanvoeren. Hij kan het slechts betreuren, dat hij niet als reserve-officier bij een der wapens of bij de Intendance werd ingedeeld.

In hoeverre de bewering, als zoude de administratie van de onderdeelen in oorlogstijd niet veelomvattend zijn, met de juistheid in overeenstemming is, kan ik bezwaarlijk beoordeelen.

Voor zijn vergelijking met hetgeen gedurende de mobilisatieperiode en bij oefeningen op groote schaal is geschied, moet ik echter ernstig waarschuwen, aangezien de daarbij voorkomende omstandigheden te zeer verschil-

len van die, welke in oorlogstijd hun onmiskenbaren invloed doen gelden.

In het feit, dat men bij de verschillende opleidingen tot reserve-officier der Militaire Administratie algemeen naar meer onderricht in den verplegingsdienst verlangt, is evenmin een argument tegen mijn zienswijze gelegen.

Ik wil de beide diensten hoofdzakelijk scheiden omdat de dienst van den verplegingsofficier te velde, diens vollen persoon eischt en het gelijktijdig verrichten van andere diensten door dezen, slechts het geheel schaden kan. Bovendien voelt een officier van een der wapens, uit hoofde van diens nauw contact met het leven der troepen, de nooden en behoeften van den soldaat uiteraard beter aan, dan zulks ooit ten aanzien van een officier der Militaire Administratie het geval zal kunnen zijn.

Mijnheer de Voorzitter, voor Uwe welwillendheid om mij in de gelegenheid te stellen, de verschillende sprekers te beantwoorden, betuig ik U mijn oprechten dank.

Ik heb gezegd.

DE VOORZITTER.

Kapitein DE JONGH, ik dank U zeer voor de waardevolle voordracht, welke U hier hedenavond gehouden hebt. U hebt in Uw uitnemend betoog een buitengewoon belangwekkende materie behandeld, en hebt daarbij tal van punten nog eens in het volle licht geplaatst!

Ook dank ik de Heereen debaters, voor hetgeen zij in het midden hebben gebracht.

Ik sluit de vergadering onder dankbetuiging aan U allen voor Uwe aanwezigheid.

BRONNENOPGAVE.

Sous-Intendant Militaire de 2e classe. Chaumont. Notes sur le service de l'Intendance — Ecole supérieure de Guerre (niet in den handel).

H. Monier. Le ravitaillement en vivres et en viande des Ve et Ire Armées françaises.

- G. Nony. Intendant Militaire. l'Intendance en Campagne.
 Pierre Pinot. Le contrôle du ravitaillement de la population civile.
 La Porte. Intendant militaire. Mobilisation économique et Intendance militaire.
 Paul Collmet et Paul Stahl. Le Ravitaillement de la France occupée.
 Instruction sur la préparation et l'exécution du ravitaillement au moyen des ressources du territoire national.
 Oberst a. D. Joachim. Allg. Schweiz. Mil. Zeitung 1929 No. 30. Heeresversorgung im Kriege.
 General Ludendorff. Meine Kriegserinnerungen.
 Konrad Lipka. General der Infanterie Alfred Krausz.
 Osterreich-Ungarns letzter Krieg 1914—1918.
 Reichsarchiv. Der Weltkrieg 1914—1918. 1. Band.
 Idem. Kriegsrüstung und Kriegswirtschaft.
 M. Schwarte. Der Grosze Krieg.
 Föst. Munitionskolonnen und Trains im Weltkriege.
 Van Renesse. De verpleging van het Duitsche Leger. Indisch Mil. Tijdschr. 1921.
 W. J. A. de Wolf. De Duitsche Intendance in den wereldoorlog. Militaire Spectator 1922.
 Paul Gesche. Heeresverpflegung und Zusammenbruch im groszen Kriege.
 Revue de l'Intendance 1926—1932.
 History of the Great War.
 Eenige aan de H. K. S. gemaakte studiën.

Mededeelingen van huishoudelijken aard.

De aandacht wordt gevestigd op art. 15 van het Regl.: De contributie van de leden, die in Nederland wonen of aldaar een adres hebben opgegeven, wordt betaald door overschrijving c.q. storting op postrekening No. 78828 kantoor 's-Gravenhage, ten name van „Secretaris-Penningmeester der Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap”. Het door den Postbeambte af te geven bewijs van overschrijving c.q. storting als kwitantie te beschouwen. Indien 2 maanden na den aanvang van het werkjaar (het werkjaar loopt van 1 October tot 30 Sept.) de contributie niet op bovenbedoelde wijze is voldaan, dan wordt, door den Secretaris-Penningmeester per kwitantie beschikt over de contributie, verhoogd met de invorderingskosten.

De leden die de contributie 1931/32 en van vorige jaren ad f 5.— nog niet betaalden, worden dringengnd verzocht dit alsnog spoedig te doen. *De contributie voor 1932/33 bedraagt f 5.—.*

BERICHT. In verband met den finantieelen toestand van de Vereeniging heeft het Bestuur besloten in het werkjaar 1932/1933 slechts drie lezingen te doen houden, terwijl het Wetenschappelijk Jaarbericht over 1932 in beperkten omvang zal verschijnen.

Het behoeft geen betoog, dat het Bestuur niet dan met leed-1932/1933. I.

wezen en na ampele overweging, tot deze maatregelen zijn toe-
vlucht heeft moeten nemen.

Voor het Bestuur,
De Redacteur,
ALTING VON GEUSAU.

NIEUWE LEDEN.

a. Nederlandsch-Indië.

W. v. Prooyen, Off. Vlieger 2e kl., K. F. Avink, 1e Lt. Inf. K. N. I. L., T. H. Bakker, 2e Lt. Inf. K. N. I. L., K. H. Bergers, Kapt. Inf. K. N. I. L., H. T. Blokland, 1e Lt. Inf. K. N. I. L., F. J. Bussing, Kapt. Inf. K. N. I. L., J. A. Carpentier Alting, 2e Lt. Inf. K. N. I. L., J. C. M. Chabot, Kapt. Inf. K. N. I. L., E. O. v. Deursen, 1e Lt. Inf. K. N. I. L., G. H. Gijbels, 2e Lt. Inf. K. N. I. L., H. Hekking, Off. v. Gez. 2e kl. K. N. I. L., C. Jöbssis, 1e Lt. Art. K. N. I. L., H. A. de Jongh Swemer, 2e Lt. Inf. K. N. I. L., L. P. E. Kloprogge, 1e Lt. Inf. K. N. I. L., J. C. Kuiper, 2e Lt. Inf. K. N. I. L., A. M. W. Leyder, 1e Lt. Inf. K. N. I. L., G. A. J. C. v. Loon, 2e Lt. Inf. K. N. I. L., Ch. M. Mahler, Kapt. Inf. K. N. I. L., J. H. M. U. L. E. Ohl, 1e Lt. Inf. K. N. I. L., W. v. Reyen, 1e Lt. Inf. K. N. I. L., E. Ruyter, 2e Lt. Inf. K. N. I. L., B. E. Rijborg, 2e Lt. Inf. K. N. I. L., K. Schmid, 2e Lt. Art. K. N. I. L., F. W. Schulze, 2e Lt. Inf. K. N. I. L., R. de Sempert Domis, 2e Lt. Inf. K. N. I. L., J. G. Smit, 2e Lt. Inf. K. N. I. L., Raden Soemohardjo, Kapt. Inf. K. N. I. L., C. F. Stephan, 1e Lt. Art. K. N. I. L., J. A. Struykenkamp, 1e Lt. Inf. K. N. I. L., N. J. C. Tierle, Kapt. Genie K. N. I. L., P. C. de Vos, 2e Lt. Inf. K. N. I. L., H. J. de Vries, 1e Lt. Inf. K. N. I. L.

b. Nederland.

's-Gravenhage: B. Koning, 1e Lt. Inf., H. Kromhout, 1e Lt. Inf., J. W. D. Meihuizen, 1e Lt. Veld Art., E. J. Donk, 1e Lt. Inf. K. N. I. L., W. J. A. Vis, 1e Lt. Inf., L. den Houter, Dir. Off. v. Gez. 3e kl., A. Numans, Lt.-Kol. Int. Amersfoort: C. Hanedoes, Dir. Off. v. Gez. 2e kl. Amsterdam: J. K. M. Bottema, Adsp. Off. Art. Arnhem: Dr. J. C. L. M. Stuyt, Res. Dir. Off. v. Gez. 3e kl., C. F. A. Beck, Dir. Off. v. Gez. 2e kl. Assen: J. W. Pk, 2e Lt. 9 R. I., C. W. Brouwers, 2e Lt. 1 R. I., E. C. J. v. d. Laarschot, 2e Lt. 9 R. I. Breda: Jhr. W. A. van den Bosch, Ritm. Adj. 2 half R. H., P. J. B. Ruys de Perez, 2e Lt. Cav., R. A. Baron van Heeckeren van Brandsenburg, 2e Lt. Cav., Jhr. W. J. v. Citters, Korn. Cav. 2e half R. H., J. J. W. Berkhout, 2e Lt. 6 R. I., C. J. van Tatenhove, Cadet Serg. Inf., W. B. Straver, Cadet Serg. Inf., A. H. Schreuders, Cadet Serg. Inf., W. den Toom, Cadet Serg. Inf., W. H. Paravicini di Capelli, Cadet Serg. Inf., J. A. Vergouwe, Cadet Serg. Inf., W. H. v. d. Grinten, Cadet Serg. Inf., D. J. J. P. de Lange, Cadet Serg. Genie, H. de Fremery, Cadet Serg. Genie, T. van Huizen, Cadet Serg. Genie, F. G. van Ditzhuyzen, Cadet Serg. Art., R. Hofstede, Cadet Serg. Art., C. Kool, Cadet Serg. Art., P. J. J. de Wit, Cadet Serg., Art., J. Bunschoten, Cadet Serg. Art. den Helder: J. C. A. Siliacus, Kapt. Mag. Art. Ginneken: T. L. A. Steenkamp, 1e Lt. Cav. Rijswijk: W. F. Dekker, Res. Kapt. Jagers.

Lijst der Correspondenten.

Hoofd-Correspondent in Nederl. Indië:

F. H. Kooistra, Kap. Mil. Adm. K. N. I. L., Timorstraat 5, Bandoeng.

Onderstaande Heeren hebben zich bereid verklaard om op te treden, dan wel te blijven optreden als Correspondent der Vereeniging.

Aan deze Heeren wordt dank gebracht voor die welwillendheid, terwijl het Bestuur de hoop uitspreekt, dat zij door een krachtige propaganda, den bloei der Vereeniging zullen bevorderen.

's-Gravenhage:

Hoogere Krijgsschool: Kapitein A. H. Nijhoff.
 Brigade Grenadiers en Jagers: Kapitein H. Mijsberg.
 Cavalerie: Ritmeester P. W. Pieters.
 Artillerie: Eerste Luitenant A. C. de Ruyter van Steveninck.
 School Res. Officieren Geneeskundige Dienst: Eerste Luitenant E. E. T. Dulfer.

Assen:

Garnizoen: Kapitein H. A. Ribbius.

Groningen:

Garnizoen: Kapitein J. P. Heres.

Nijmegen:

Garnizoen: Kapitein J. D. van der Waall.

Middelburg:

Garnizoen: Kapitein J. F. W. Hendriksz.

Bergen op Zoom:

Garnizoen: Kapitein Adj. G. Schultz.

Harderwijk:

Garnizoen: Eerste Luitenant J. Jonkers.

Amersfoort:

Infanterie: Kapitein F. E. de Nijs Bik.
 Artillerie: Kapitein T. Ziedses des Plantes.
 Cavalerie en Rijschool: Ritmeester Adj. P. C. L. Blom.

's-Hertogenbosch.

Garnizoen: Majoor J. A. G. van Andel.

Kampen:

Garnizoen: Eerste Luitenant P. H. M. van der Weyden.

Deventer:

Garnizoen: Majoor J. J. van Diepenbrugge.

Leiden:

Infanterie: Kapitein H. D. Buurman.
 Artillerie: Kapitein P. Taconis.

Utrecht:

Luchtdeel Artillerie: Tweede Luitenant W.A. Feitsma.
 S. R. O. O. A.: Tweede Luitenant J. J. A. Harbrink Numan.
 Veld-Artillerie: Kapitein-Adj. N. J. H. M. van Middendorp.
 Genie: Kapitein J. L. Doornbos.
 Gasschool: Kapitein A. Claasen.

Gorinchem:

Garnizoen: Kapitein Adj. A. Noorduyt.

Helder:

Garnizoen: Eerste Luitenant W. M. J. A. L. de Visser.

Soesterberg:

Garnizoen: Kapitein J. G. W. Zegers.

Dordrecht:

Garnizoen: Majoor J. A. Mussert.

Ede:

Infanterie: Kapitein Adj. P. Dingemanse.
 Artillerie Kapitein J. F. Grosjean.
 S. R. O. B. A.: Eerste Luitenant C. Tonnet.

Arnhem:

Garnizoen: Kapitein Adj. W. C. Maas.

Venlo:

Kapitein Adj. J. C. A. Meyer.

Breda:

Artillerie: Kapitein J. D. W. Kalkman.
 Cavalerie: Ritmeester A. van der Kroon.
 K. M. A.: Eerste Luitenant C. D. Kamerling.
 Infanterie: Kapitein E. Augusteijn.

Naarden:

Garnizoen: Tweede Luitenant A. Stuijvenberg.

Maastricht:

Garnizoen: Kapitein C. P. Garjeanne.